

RUHR BÖLGESİ'NDEKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÜZÜLMEZ TAŞKÖMÜRÜ İŞLETME MÜESSESİ İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE CONVERSIONS IN THE RUHR REGION FOR THE ÜZÜLMEZ HARD COAL OPERATING INSTITUTION

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 28 Kasım 2021	Received: November 28, 2021
Hakem Değerlendirmesi: 31 Mayıs 2022	Peer Review: May 31, 2022
Kabul: 20 Ekim 2022	Accepted: October 20, 2022

DOI : 10.22520/tubaked2022.26.010

Merve VAROL CAN* - Kunter MANİSA** - Burçin Cem ARABACIOĞLU***

ÖZET

Dünya enerji kaynakları arasında büyük bir paya sahip olan kömür üretimi, Türkiye'de önemli bir sanayi dalı oluşturmuştur. Bu alanda Osmanlı Dönemi'nde kurulan işletmeler Cumhuriyet Dönemi'nde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. 19. yüzyılda İngiltere'de başlayan Avrupa'daki sanayileşme hareketleri ile Almanya'nın Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde yer alan Ruhr Bölgesi, kömür üretiminin merkezi haline gelmiştir. Kömür üretiminde yer alan tesisler, özgün üretim süreçlerine ve yapı malzemelerine ait somut kültürel miras niteliğindeki öğelere sahip olmasının yanı sıra ait oldukları toplumun kültürel ve sosyal yaşamlarına dair soyut öğeleri de barındırmaktadırlar. Endüstrileşmiş ülkelerde kömür üretiminin çevreye verdiği tahribat ve alternatif temiz enerji kaynaklarının ortaya çıkması ile zamanla bu işletmelerin kapatılması kararlaştırılmıştır. Bu geçiş ile birlikte Ruhr Bölgesi'nde yer alan, soyut ve somut dönemsel öğeleri bünyesinde barındıran kömür madeni işleme tesisleri, kültürel bir miras olarak kullanım dönüşümü kapsamında değerlendirilmişlerdir.

Türkiye'de ise kömür enerji kaynakları arasındaki önemini korumaktadır. Kömür üretiminden elde edilen ekonomik fayda ön planda olduğu için üretim sahası içerisinde yer alan yapı gruplarının değişimi ve yıkımı olağan görülmektedir. Bu nedenle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kömür madeni işleme tesislerinin kayıt altına alınarak belgelenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda Zonguldak'ta yer alan, Türkiye Taşkömürü Kurumu'na bağlı müessese ve işletme müdürlüklerine ait belirli yapı sahalarının, Ruhr Bölgesi'nde yer alan kullanım dönüşümü örnekleri kapsamında değerlendirilebilecek olası potansiyellerine dikkat çekilmiştir. Çalışmanın amacı kömüre dayalı

* Arş. Gör., M. S. G. S. Ü. Mimarlık Fakültesi, İçmimarlık Bölümü.
e-posta: merve.can@msgsu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5236-9174

** Doç. Dr., Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
e-posta: kunterma@yahoo.com ORCID: 0000-0002-8209-0905

*** Prof. Dr., M. S. G. S. Ü. Mimarlık Fakültesi, İçmimarlık Bölümü.
e-posta: burcin.arabacioglu@msgsu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1204-4479

endüstri mirasının korunabilmesi için bu yapı grupları hakkındaki farkındalığı arttırmak ve söz konusu bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda uygun kullanım dönüşümü senaryolarına olanak sağlayacak kriterler geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Miras, Ruhr Bölgesi, Kullanım Dönüşümü, Kömür Madeni İşleme Tesisleri, Üzülmaz Taşkömürü İşletme Müessesesi.

ABSTRACT

Coal production, which has a large share of the world's energy resources, has also created an important industry branch in Turkey. The businesses established in this area during the Ottoman Period continued their existence in the Republican Period as well. With the industrialization movements in Europe that started in England in the 19th century, the Ruhr Region, located in the German state of North Rhine-Westphalia, has become the center of coal production. The facilities involved in coal production not only have tangible cultural heritage elements belonging to original production processes and building materials but also contain intangible elements of the cultural and social life of the society they belong to. With the destruction of coal production in the industrialized countries and the emergence of alternative clean energy sources, it was decided to close these enterprises over time. With this transition, coal mine processing plants located in the Ruhr Region and incorporating intangible and tangible periodical elements have been evaluated within the scope of adaptive reuse as a cultural heritage. In Turkey, on the other hand, coal maintains its importance among energy sources. Since the economic benefit obtained from coal production is at the forefront, the change and destruction of the building groups in the production area are seen as normal. For this reason, it is important to record and document the coal mine processing plants, which are in danger of extinction. In this context, attention has been drawn to the potential of certain construction sites in Zonguldak belonging to the establishments and operating directorates of the Turkish Hard Coal Authority, which can be evaluated within the scope of adaptive reuse examples in the Ruhr Region. The aim of the study is to increase awareness about these building groups in order to protect the coal-based industrial heritage and to develop criteria that will allow appropriate use transformation scenarios in line with the needs of the region.

Keywords: Industrial Heritage, Ruhr Area, Adaptive Reuse, Coal Mine Processing Plants, Üzülmaz Hard Coal Enterprise.

GİRİŞ

Osmanlı Dönemi'nde Ereğli Havzası'nda kömürün bulunmasından itibaren madencilik sektöründe çeşitli sanayi yapıları ve bileşenleri sosyal doku ile birlikte gelişim göstermiştir. Zamanla üretim yöntemlerinde meydana gelen değişiklikler ve özellikle kömür yataklarının ekonomik ömrünü doldurması ile terk edilen sahalarda dönemin izlerini taşıyan yapılar işlevsizleşerek yok olmaya başlamıştır. Atıl kalan endüstri yapılarının yıkılıp yok olması üzerine 1950 yıllarında endüstriyel miras kavramı ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimini erken yaşayan ülkelerde 1970'lerin sonundan itibaren bu değerlerin korunmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Türkiye'de ise 1990'lı yıllarda gündeme gelmeye başlayan endüstriyel miras kavramı ile ilgili uygulama ve girişimler yeterli değildir. Bunun en somut örneklerinden biri kömür madeni işleme tesislerine ait yapı stoku ile Karadeniz Bölgesi'nde bulunan kömür ve maden yatakları bakımından zengin Zonguldak ilidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra kömür işletmeciliği önemli bir sanayi dalı haline gelmiştir. Osmanlı Dönemi'nden itibaren yabancı işletmeler bu bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bölgede yer alan birçok yabancı şirket, kömür üretimi hususunda gerekli kanallarda yenileme, üretim tesisleri, liman ve demiryolu gibi raylı sistemleri kurarak, ulaşım ağlarının gelişimini sağlamıştır (Özer & Günaydın, 2017, s.1337). Yerüstüne inşa edilen bu değişik dönem yapıları, bölgenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerini ortaya çıkarmaktadır. Kömür rezervleri bakımından zengin bir kent olan Zonguldak, yerli ve yabancı sermaye ile birlikte göç olarak önemli bir sanayi bölgesine dönüşmüştür (Özgönül, 2007). 1970 yılında taşkömürü üretimi artarak devam etmiştir. Gerçek veya tüzel kişilere işletme hakkı verilen (rödevans¹) sahalardan kaynaklanan sorunlar nedeni ile üretimde düşüşler yaşanmıştır. Türkiye 1970'li yıllara kadar kendi taşkömürü talebini karşılayabilirken; 1987 yılına gelindiğinde talebin yarısını karşılayabilir hale gelmiştir. Sektörün artan talebi doğrultusunda da gerçekleştirilen ithalatlar üretimi geçmiştir (TMMOB, 2015, s.86-88). Teknolojinin gelişmesi ile üretim teknikleri değişmiş ve artan üretim miktarları yapı sahası içerisinde yer alan yapıların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bölgeden çıkarılan kömür damarlarının tüketilerek yeni damarların bulunması ile birlikte bazı yapı grupları kullanım dışı kalarak faaliyetleri sona ermiştir. Bazıları ise elden geçirilerek kendine özgü öğelerini yitirmiş ya da yıkılıp yok olmuştur. Bu dönüşüm ve yıkımlar yapı sahası içerisinde yer alan durum tespiti henüz yapılmamış birçok yapının hızlı bir şekilde kaybına neden olmuştur. Endüstri mirası niteliğindeki bu

yapı sahalarının ve yapı stokunun, kullanım dönüşümü kapsamında ele alınmaları, kömür madenciliği ve kömür üretimine ait teknolojik, mimari ve kültürel özelliklerini yansıtılmalarından dolayı önem arz etmektedir. Bu kapsamda Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) bünyesinde, Armutçuk Müessesesine bağlı Çamlı, Kandilli, Alacaagzı ve Kireçlik İşletmesi; Karadon Müessesesine bağlı, Kilimli, Gelik ve Çatalağzı İşletmesi; Kozlu Müessesesine bağlı İncirharmanı ve İhsaniye İşletmesi; Üzülmaz Müessesesine bağlı Çaydamar, Dilaver ve Asma-Dilaver İşletmesi; Amasra Müessesesi olmak üzere aktif ya da kullanım dışı kalmış bileşenleri ve endüstriyel peyzajı ile tarihsel, kültürel ve simgesel değerlere sahip kömür madeni işletme sahaları yer almaktadır. Zonguldak'ın endüstriyel mirası, tarihsel sürekliliği temsil eden teknolojilerin ve tesislerin benzersiz değerlerini kabul eden ve somut mirasın yanı sıra sosyal yaşamda somutlaşan birçok soyut boyutu ve devam eden belirli endüstriyel süreçleri içermektedir (ICOMOS & TICCIH). Çalışma TTK bünyesine bağlı kömür madeni işletme müesseselerinde yer alan yapıların potansiyellerine vurgu yaparak Üzülmaz Taşkömürü İşletme Müessesesi'ne bağlı işletme müdürlüklerinde atıl yapı stokunun durum tespitini kapsamaktadır. Ruhr Bölgesi'nde yer alan Zeche Zollverein ve Zeche Zollern LWL Endüstri Müzesi'nin kullanım dönüşümü kapsamında referans olabilecek kıstasları üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu referanslar doğrultusunda Türkiye örneğinde ele alınan yapı sahasının kullanım dönüşümü kapsamında değerlendirilebilecek yapı potansiyellerinin tanımlanmasından oluşmaktadır.

ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE KÖMÜR MADENCİLİĞİ

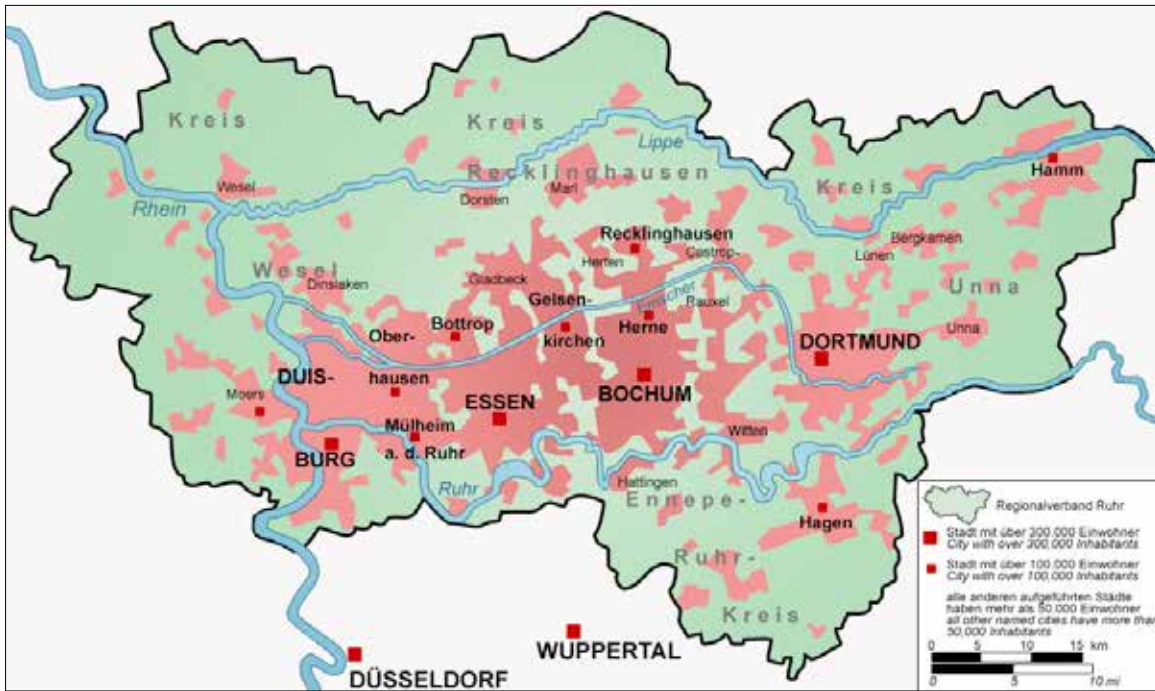
Modern tarihte; geleneksel tarımın, el sanatlarının ve insan gücüne dayalı üretim yöntemlerinin, kademeli olarak sanayi ve makine imalatları ile yer değiştirme süreçleri endüstri devrimi olarak tanımlanmaktadır (Britannica, 2022). Bu süreç 18. yüzyılda İngiltere'de başlayarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Endüstri Devrimi'nin bu etkisi ile birlikte Amerika'da yer alan üretim tesisleri, hacim ve ürün çeşitliliklerini arttırarak İngiltere'ye göre teknolojik ve ticari üstünlükler elde etmiştir (Paradowski, 2018). Avrupa'daki endüstrileşme hareketleri ise 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere ve Amerika'nın buhar gücü ile geliştirdikleri sanayiye kendilerine uyarlamaları ile başlamıştır (Başer, 2011, s.141). Endüstrileşme sürecine giren Avrupa, sömürgelerden elde ettiği hammaddeleri işleyerek demir, çelik ve cam gibi yeni endüstriyel ürünleri geliştirmiştir. Böylece kömürün temel enerji kaynağını oluşturduğu bir makineleşme çağı ortaya çıkmıştır ("Sanayi Devrimi", 2019).

¹ Rödevans olarakta kullanılmaktadır. Yabancı dilde "redevance" sözcüğünden Türkçeye geçmiş olan kelime, imtiyaz hakkı olarak nitelendirilebilir. Rödevans - Vikipedi (wikipedia.org)

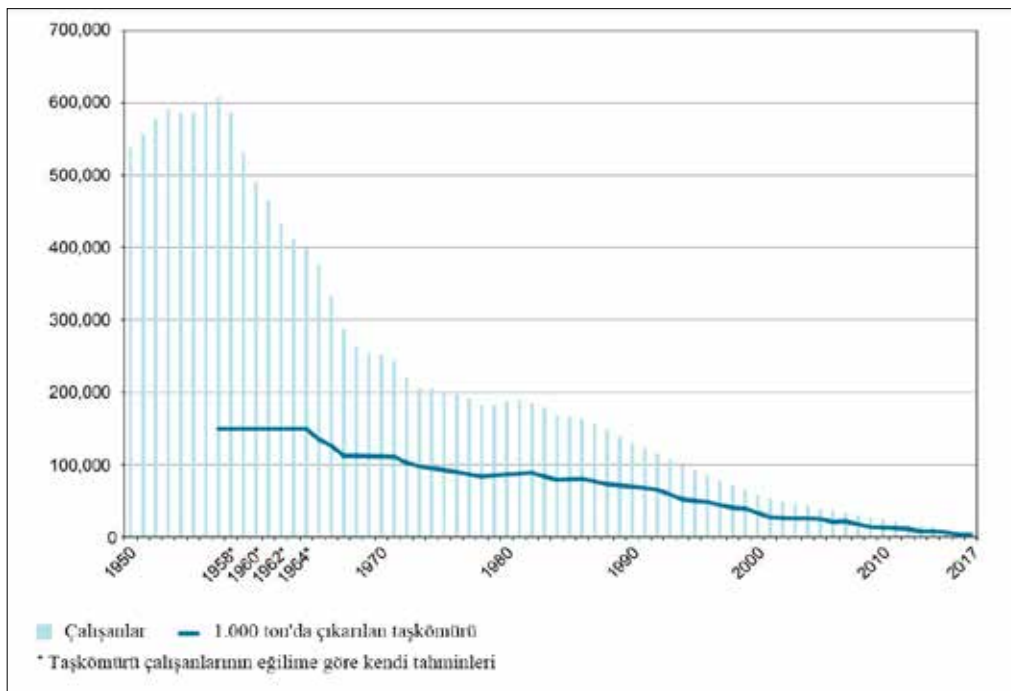
Kömür Madenciliği ve Ruhr Bölgesi

Sahip olduğu kömür rezervleri ile kömür madenciliğinin geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olan Ruhr bölgesi (Şek. 1), 200 yıllık kömür üretimi ile endüstriyel gelişimi şekillendirerek Avrupa'nın en büyük sanayi bölgesi haline dönüşmüştür (Wrede, 2010, s.14-15). Fakat yaklaşan iklim değişikliği ile birlikte, yoğun

sera gazı emisyonlarına neden olan kömür yakımının sona ermesi gerekmektedir. Paris iklim anlaşması ile dünya topluluğu, küresel sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelere kıyasla 1,5°C hedefleyerek 2°C'nin altında tutmayı taahhüt etmiştir (Wehnert ve Oei, 2019, s.14). Aynı zamanda Dünya'da alternatif enerji kaynaklarının daha düşük maliyetler ile elde edilmesi ve Avrupa'da kömür rezervlerinin azalması, zamanla kömür madeni

Şekil 1: Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde Yer Alan Ruhr Bölgesi (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/97/ Ruhr_area-map.png/800px-Ruhr_area-map.png) / Ruhr Area in the state of North Rhine-Westphalia

Şekil 2: 1950-2017 Yılları Arasında Batı Almanya'da Çıkarılan Taşkömürü ve Çalışanlar İstatistiği (Aktaran: Dahlbeck & Gärtner, 2019: 25.) / Hard Coal Extracted in West Germany and Employees Statistics Between 1950-2017

işleme tesislerinin kapanmasına neden olmuştur. 1960 yıllarında madencilikten elde edilen gelirin daralması ile üretim hacimlerinin azaltılarak (Şek. 2) Almanya'daki tesislerin tamamen kapatılması yönünde politikalar benimsenmiştir (Hospers & Wettrau, 2018, s.4).

2017 yılında Bonn'da gerçekleştirilen COP 23 (23rd Conference of the Parties) konferansında birçok ülke, OECD ülkeleri için 2030 yılı, diğer ülkeler için 2050 yılına kadar kömür tüketimini sona erdirmeye sözü vermiştir. Almanya, halen aktif kömür madenine ve kömür ile çalışan enerji santrali filosuna sahip ülkelerden biri olduğu için bu ittifaka katılmayarak 2035'ten 2038 yılına kadar aşamalı olarak çıkış yolu üzerinde anlaşmaya varmıştır (Wehnert ve Oei, 2019, s.14). Fakat 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgal etmesi üzerine dünyada ortaya çıkan enerji krizi ile birlikte Almanya'da kömür ile ilgili tartışmalar tekrar gündeme gelmiştir.

Osmanlı Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kömür Madenciliği ve Zonguldak Havzası

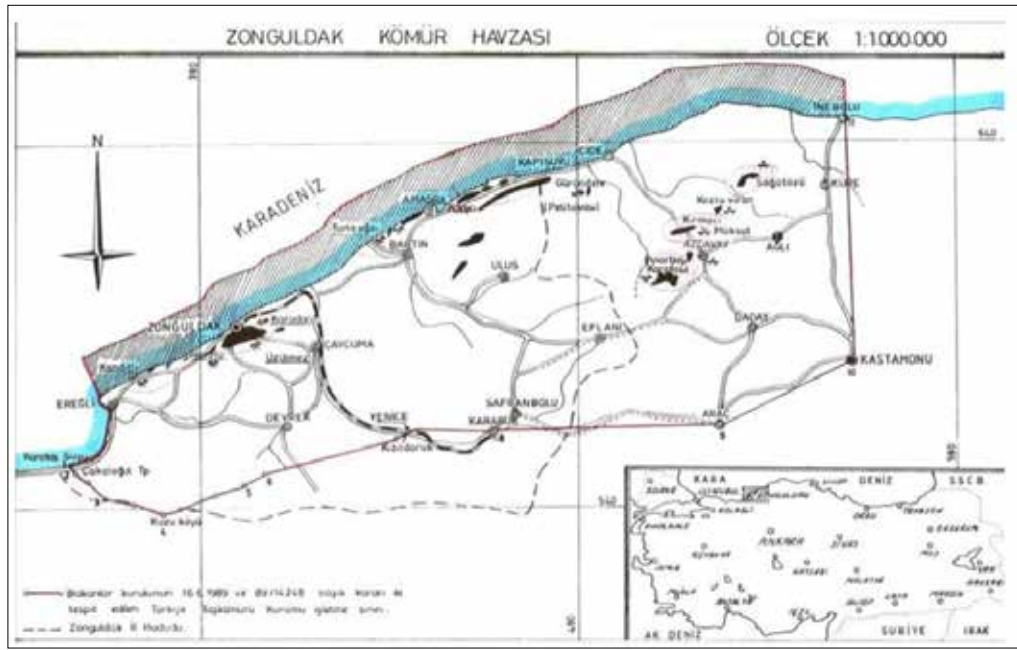
15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu'da ve Balkanlar'da gerçekleştirilen fetihler sayesinde maden rezervleri açısından zengin olan bölgeler Osmanlı Devleti sınırlarına dahil olmuştur. Maden teknolojisinin Osmanlı'ya girişinde, mevcut ocaklardaki dönemin modern teknikleri önemli bir yere sahiptir (Aktaran: Kara, 2013, s.224-225). Sanayi devriminin etkileri ile birlikte Osmanlı Devleti'nde, gelişen makine ve donanımların yakıt ihtiyacını karşılamak için devlet talimatları ile 19. yüzyılın başlarında kömür aranmaya başlanmıştır. Osmanlı'da kömür ilk olarak 1822 yılında gemici Hacı İsmail ve 1829 yılında Uzun Mehmet tarafından bulunmuştur. İlk üretim 1836 yılında Avusturya'dan getirilen Hırvat kökenli madencilerin çalıştırılması ile gerçekleştirilmiştir (Yurtoğlu, 2016, s.214). 1840-1860 yılları arasında devletçiliğin ağır bastığı bir sanayileşme politikası takip edilmiştir. 1860'lı yıllarda İslah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulması ile sektörde nitelikli eleman yetiştirmek için sanayi mektepleri açılmıştır (Önsoy, 1984, s.8-9). 1867 yılında Dilaver Paşa tarafından hazırlanan maden yönetmeliği ile madenlerde zorunlu² çalışma yükümlülüğü getirilmiştir (Aktaran: Yüksel, 2017). Bu gelişmelere ek olarak 1851-1914 yılları arasında Anadolu'da ulaşımı sağlamak için 12000 km demiryolu yapılmıştır (Aktaran: Çörek, 2018, s.19). Osmanlı'da maden çıkarma yöntemlerindeki teknolojik yetersizlikler ve ağır sanayinin gelişmemesi nedeni ile bulunan ocaklardan (Foto. 1) yararlanma yoluna gidilememiştir. Osmanlı'da kömürün işletilmesinde batıya göre bir asırdan fazla bir gecikme gözlenmektedir (Aktaran: Kara, 2013, s.226).

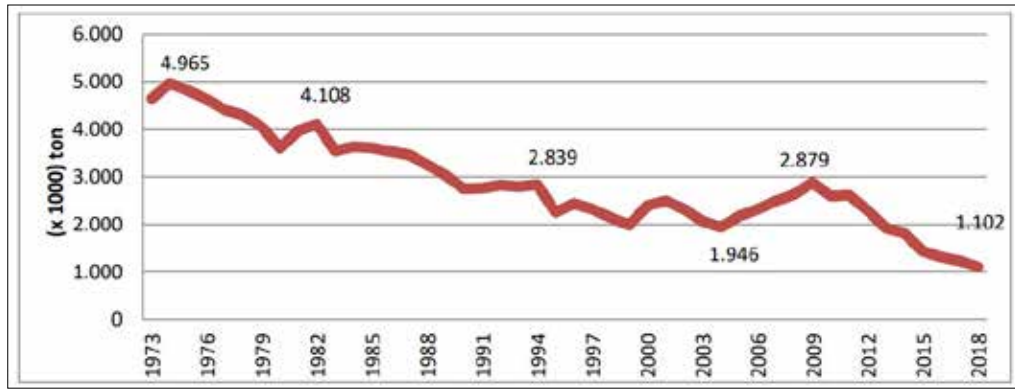
Fotoğraf 1: Zonguldak'ta Société Ottomane d'Héraclée Briket Fabrikası ve Maden Kereste Deposu (Anonim) / *Société Ottomane d'Héraclée Briquette Factory and Mine Lumberyard in Zongouldak*

1921 yılında işçilerin elverişsiz çalışma koşullarını düzenlemek amacı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından "Ereğli Havza-i Fahmiye İş Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk iş kanunu ile Dilaver Paşa Nizamnamesi'nde yer alan zorunlu çalışma son bulmuştur (Gülmez, 1991, s.283). Aynı zamanda Türkiye'de bulunan yabancı sermayenin işlettiği maden, demiryolları, su ve elektrik şirketleri başta olmak üzere birçok şirketin millileştirilmesi amaçlanmıştır (Yücel, 2015, s.43). Bu dönemde sürdürülen kalkınma politikaları kapsamında kömür rezervleri bakımından zengin olan Zonguldak Havzası (Şek. 3) 1926 yılında millileştirilmiştir (Aktaran: Polatoğlu, 2019, s.445-451). Cumhuriyet Dönemi'nde alınan politikalar kapsamında 1932 ve 1936 yıllarında hazırlanan I. ve II. beş yıllık kalkınma planlarında demir, çelik ve kömür gibi temel sanayilere öncelik verilmiştir (Yavuz, 2005, s.7-8 ; Yücel, 2015, s.36). Madencilik alanında yeni düzenlemelerin devreye girmesi ile 1936 yılında taşkömürü ve bakır madenlerinin işletme yetkisi, sırasıyla Fransız Societe Heraclee ve Alman Deutsche Bank ortaklıklarından satın alınmıştır. 1937 yılında ise Fransız sermayeli Ereğli Şirketi ruhsatındaki tüm ocaklar Etibank'a devredilmiştir (Aktaran: Tamzok, 2008, s.190). Madencilik alanına devletin yatırımcı ve işletmeci olarak girmesi ile bölge sosyal kültürel ve ekonomik alanda ivme kazanmıştır. 1937 yılında Karabük'te açılan demir-çelik fabrikası, Filyos-Zonguldak-Kozlu demiryolu (1943), Ereğli limanı (1945), Çatalağzı termik santrali (1946), Filyos tuğla fabrikası (1949), modern Zonguldak limanı (1957), Çaycuma kağıt fabrikası (1963) ve Ereğli demir çelik fabrikası (1965) hizmete girmiştir (Özgönül, 2007). Bu süreçte havzadaki yerleşimlerle birlikte Zonguldak şehri çeşitli tesisleri içeren kömür bazlı bir sanayi ağının parçası olarak gelişmiştir. TTK bünyesinde Karadeniz Ereğli'de Armutçuk Taşkömürü İşletme Müessesesi, Zonguldak'ta Kozlu, Üzülmaz ve Karadon Taşkömürü İşletme Müessesesi, Amasra'da Amasra Taşkömürü İşletme Müessesesi olarak kömür işleme tesisleri Osmanlı Dönemi'nden günümüze

² Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin geçerli olduğu bölgelerde uygulanmıştır.

Şekil 3: Türkiye Zonguldak Kömür Havzası (Ocakoğlu, F. (18-19 Mayıs 2013). Zonguldak Taşkömürü Havzası, 4.) / Turkey Zonguldak Coal Basin

Şekil 4: Türkiye'nin Yıllara Göre Taşkömürü Üretimi (TMMOB, 2020. Enerji ve Kömür Raporu, s. 20.) / Turkey's Hard Coal Production by Years

faaliyet göstermektedir. Zonguldak Havzası, taşkömürü üretimi ile gelişen yeraltı ve yerüstü üretim tesisleri: kuyu, ocak, lavuar, kok fabrikası gibi üretim yapıları; kömürün tesisler arası transferini sağlayan: tramvay, demiryolu, dekovalı hattu, konveyör, yükleme tesisi, liman gibi ulaşım yapıları ile zenginleşmiştir. Havzada kömür üretimine bağlı diğer sanayi dallarının da çeşitlenmesi ile (1890'lı yıllarda Zonguldak Limanı'nın yapımı ile bağlantılı olarak) 1930'lu yıllara kadar gelişim gösteren Fransız sermayeli Ereğli şirketinin idari ve sosyal tesislerinin bulunduğu Fener Mahallesi (BAKKA, 2021, s.150-151), 1934 ve 1936 yıllarında mimar Seyfi Arkan tarafından tasarlanan işçi konutları kompleksi, Üzülmüş bölgesinde TÜRKİŞ³ projesi ve Kozlu'da yer alan KÖMÜRİŞ projesi

³ 1926 yılında İş Bankası Zonguldak Kömür Havzası'nda Kozlu Kömür İşleri TAŞ'ı (KÖMÜRİŞ) kurmuştur. Daha sonraki yıllarda da Maden Kömürü TAŞ'ı (TÜRKİŞ) kurmuştur. Tarihçe - Türkiye Taşkömürü Kurumu (taskomuru.net)

(Akbulut, 2011) kapsamında lojman, yemekhane, spor tesisi, kütüphane, sinema, dispanser, okul, kreş ve çeşitli ticari yapı bir bütün olarak kentsel nüfusa da hizmet ederek sosyal hayatı şekillendirmiştir.

Kömürün bölgede ana gelir kaynağını oluşturması ile Zonguldak kentsel ve sosyal dokusu, öncelikle sanayi politikaları, kurumları ve kültürü aracılığıyla şekillenmiş, çeşitli ölçeklerde bir araya getirilmiş endüstriyel, kentsel ve peyzaj bileşenlerinden oluşan özgün bir yerleşim yeri olarak gelişim göstermiştir. Ancak özellikle 1980 sonrasında havzada kömür üretiminin azalması ile birlikte bazı üretim sahaları kullanım dışı kalmaya başlamıştır. 2018 verilerine göre, artan kömür ithalatı ve yerli kömür kaynaklarının verimsiz kullanılması ile özellikle taşkömürü üretiminde (Şek. 4) önemli bir düşüş görülmektedir (TMMOB, 2020, s.20). Üretim hacimlerinin azalması, yapı sahalarının atıl kalması ve

işçi sayısındaki düşüşler kömüre dayalı sosyal yapının bozulmasına neden olmuştur.

Zonguldak'ın kentsel kimliğini oluşturan kömür merkezli sanayi gelişiminde ortaya çıkan olumsuz durumlar, kent ve yaşayanlar için önemli bellek mekânları olan somut veya maddi olmayan değerlerin ve kentin kimliğinin bütünlüğünün yitirilmesine yol açmaya devam etmektedir.

ENDÜSTRİYEL MİRAS KAVRAMI

Kentselleşme ile mevcut sanayi yapılarının şehir merkezinde kalarak hacimlerinin yetersiz hale gelmesi ve hammadde temininde ortaya çıkan zorluklar bu yapı gruplarının işlevsizleşmesine neden olmuştur. Yok olma tehdidi ile karşı karşıya olan sanayi yapıların belli bir dönemin ekonomik ve sosyo-kültürel izlerini taşımasının fark edilmesi ile sanayi yapılarının korunmaları gündeme gelmiştir (Köksal, 2005, s.12-32) Atıl kalan endüstri yapıları uzun bir süre çirkin, kirli ve gereksiz olarak değerlendirilmişlerdir (Föhl, 1995). Endüstri mirasının korunması konularında aktif olarak yer alan ülkelerde bile hızlı bir değişim ve tahribat süreci yaşanarak yapılar kısmen ya da tamamen yok olmaktadır. Bu kapsamda 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan endüstri mirası kavramı ve örgütler, 1970'lerin sonundan itibaren endüstri devrimini deneyimlemiş ülkelerde hız ve önem kazanmıştır (Köksal, 2005, s.152). Endüstrileşmenin daha geç ve sınırlı olarak gerçekleştiği ülkelerden biri olan Türkiye'de ise 1990'larda şekillenmeye başlamıştır (Saner, 2012, s.56-59). Dünya miras konuları ile ilgili birçok yerel kuruluş ortaya çıkmıştır. Bu konuda sistematik olarak çalışan iki uluslararası belge bulunmaktadır. Bunlardan Avrupa Konseyi, mirasın çok disiplinli karakterini tanımlayarak kamu kuruluşları, üniversiteler ve bilimsel araştırma kurumları tarafından etüt ve araştırma programlarının yürütülmesini öngörmektedir (Council of Europe, 1990). Bir diğeri ise dünyanın çeşitli ülkelerinden çok sayıda üyesi olan Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi (TICCIH) yan kuruluşları ile belgeleme, arşivleme, tanımlama ve koruma görevlerini üstlenmektedir. Aynı zamanda özerk bir kuruluş olan TICCIH, Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi (ICOMOS) tarafından atanan bir danışmandır (TICCIH, 2003). ICOMOS, tarihi eserlerin ve alanların korunmasına adanmış küresel olmayan bir devlet kuruluşudur. ICOMOS, endüstriyel mirasın sürekliliğine yönelik uluslararası alanda faaliyet gösteren UNESCO'ya tavsiyelerde bulunur ve dünya mirası listesine eklenecek mirasları ilan eder (ICOMOS, 1964). 1999 yılında kurulan ERIH (The European Route of Industrial Heritage/Avrupa Endüstri

Mirası Güzergâhı) adlı bir Avrupa topluluğudur. ERIH eski endüstri bölgelerindeki değişimleri duyurmak ve kültürel miras kapsamında bölgesel turizmin gelişimi için çalışmalar yapan ülkelerarası bir ağıdır (ERIH). Endüstriyel mirasın belgelenmesi ve korunması ile ilgili çalışmalar yapan çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır.

Ruhr Bölgesi'nde Yer Alan Kömür Madeni İşleme Tesislerinin Kullanım Dönüşümü Kapsamında Endüstriyel Miras Olarak Değerlendirilmeleri

Almanya'da yer alan Kuzey Ren Vestfalya (NRW) eyaletine bağlı olan Ruhr Bölgesi, güneyde Ruhr kuzeyde Lippe olmak üzere iki nehir arasında yer almaktadır. Bölge köklü bir kömür madenciligi geleneğine sahiptir (Dahlbeck & Gärtner, 2019, s.25). Demir ve çeliğin işlenmesi için önemli bir enerji kaynağı olan kömür, devasa tesislerin ve işleme sahalarının gelişmesine olanak sağlamıştır (Wehling, 2016a, s.42-43). 1840'larda sanayileşmenin başlangıcından ortalama 1975-1980 yıllarına kadar bölgede gelişim gösteren kömür ve çelik endüstrisine ait yapı sahaları, endüstriyel bir manzara oluşturmuştur (Wehling, 2016a, s.42).

Dünya'da kömür ile sanayi alanında yaşanan önemli gelişmeler ekonomik, siyasi ve toplumsal değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Kömürün kalbi olarak bilinen Ruhr Bölgesi, çevresel ve ekonomik nedenlerden dolayı kömür madeni üretimini kademeli olarak sonlandırarak, endüstriyel miras niteliğindeki bu yapı sahalarının korunmasına ve kullanım dönüşümü kapsamında değerlendirilmesine yönelik kalkınma stratejileri oluşturmuştur. Almanya'da sanayi alanlarının korunmasına yönelik ilk girişimler 1960 yıllarının sonlarında maden ocaklarının çevresinde bulunan, yıkım tehdidiyle karşı karşıya kalan, işçi konutları ile gündeme gelmiştir. Dortmund Teknik Üniversitesi Planlama Bölümü öğrencileri ve öğretim üyelerinin yerleşkenin yıkımına karşı gösterdikleri tepkisi, yerel halk ve belediyenin iş birliği ile "şehir tarihinin dikkate değer bir parçası" ve korumaya değer "tarihi bir belge" olarak tanımlanmış ve 1971 yılında yıkımdan kurtarılmıştır (Raines, 2011, s.186-187). Buna benzer bir süreç Krupp şirketinin Oberhausen'daki Gutehoffnungshütte (madencilik ve çelik fabrikası) işçilerine hizmet vermiş "Almanya'daki en eski özel işçi konutu" olan Eisenheim'da yaşanmıştır. 1970 yılının başında Profesör Roland Günter ve Fachhochschule Bielefeld öğrencileri tarafından yürütülen araştırma projesi ile yerleşim alanının geleceği değişmiştir (Raines, 2011, s.187-188). Bu yerleşim alanlarını kurtaran toplu eylemler Ruhr Bölgesi'ndeki sanayi alanlarının korunmasına yol açmıştır. NRW'nin 1980 yılındaki ilk anıt koruma yasasına göre, "nesneler, nesnelerin çoğunluğu ve nesnelerin muhafaza edilmesi ve kullanılması kamu yararına olan parçaları" anıt olarak

Şekil 5: Ruhr Bölgesi'nde Yer Alan ERIH Rotası'na Dahil Yeniden Kullanılmış Kömür Madenleri (<https://www.erih.net/>, 19.02.2020.) / *Adaptive Reused Coal Mines Included in the ERIH Route in the Ruhr Area*

tanımlanmıştır. Bu “nesnelere”, estetik değerlere atıfta bulunmadan “çalışma ve üretim ilişkilerinin gelişimi için önemli (...)” olanları içermektedir (Durchholz & Pfeiffer, 2008, s.113-114). 1989 yılında IBA Emscher Park projesi yetkilileri, bölge halkı, koruma kurulları ve meslek odalarının çalışmaları ile işlev dışı kalan Zeche Zollverein fabrikasının da tekrar kullanımı gündeme gelmiştir. Bu kararda, yerel gazetelerin ve yıkım kararına karşı gelişen tepkilerin de rolü büyük olmuştur (Lorenz, 1985). 1990 yılında Uluslararası Emscher Park Yapı Fuarı'nda, erken madencilik örnekleri olmak üzere geniş bir alana yayılan yapı sahalarının ve sanayileşmeye tanıklık etmiş yapı stokunun endüstriyel ve kültürel miras olarak koruma altına alınmaları açıklanmıştır (Wehling, 2016b, s.32). Yapı sahasının kullanım dışı kalması ile bölge, bilim, teknoloji ve sanat alanında yatırımlar ile desteklenmiştir. Bu yaklaşım kömür madeni işleme tesislerini kullanım dönüşümü kapsamında anıtları, müzeleri ve parkları (Şek. 5) ile kültürel etkinliklerin yapıldığı çok katmanlı bir alana dönüştürmüştür. Uluslararası bir model haline gelen bu dönüşüm girişimciler, sendikalar ve devlet arasındaki yakın iş birliği ile 50 yıl önce başlamıştır (Berger, 2018). Bu yerel hareketlerin Ruhr Bölgesi'nde yayılarak etkisini göstermesi ile endüstriyel yapı ve sahaların korunması yeni bir boyut kazanmıştır. Endüstriyel kültürü yönetmek için yarışmalar, üniversiteler, politikacılar, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar gibi birden fazla aktörün sürece dahil olması ile bölgenin sürdürülebilir dönüşümü için çeşitli yöntemler bir araya getirilmiştir. Karabaic (2013) bu bölgedeki endüstriyel miras faaliyetlerini tarihi anıtların korunması, kentsel dönüşüm, peyzaj yönetimi, kültürel gelişim ve turizm tasarımı olarak özetlemektedir. Bölgede yer alan bazı yapı ve yapı sahaları, 1999 yılında kurulan Avrupa Endüstri Mirası Güzergahı (ERIH) kurumu tarafından

endüstriyel kültürün geliştirilmesi için gezi rotası olarak belirlenmiştir. Ruhr Bölge'sinde kullanım dönüşümü kapsamında değerlendirilmiş ve ERIH gezi rotasına dahil sekiz adet kömür madeni üretim tesisi ve sahası yer almaktadır (Şek. 5). Sırasıyla bunlar: Zeche Zollern LWL-Industriemuseum, Zeche Zollverein, Kokerei Hansa, Zeche Ewald ve Landschaftspark Hoheward, Nordsternpark, Maximilianpark, Zeche Friedrich Heinrich, Zeche Nachtigall LWL-Industriemuseum ve Muttental'dir. ERIH kendi içinde bazı değerlendirme ölçütleri ile endüstriyel miras açısından özel öneme sahip yapı ve yapı sahalarını “Anchor Points⁴/Çapa Noktası” kalite mührü ile ayrıca tanımlamaktadır. Çalışma kapsamında örnek teşkil eden bu tesislerden yalnızca iki tanesi “Anchor Points” ERIH bağlantı noktası olma özelliğine sahiptir (Çizelge- 1 ve Şek. 5' de yer alan A ve B konumu). Bunlardan birincisi Zeche Zollverein (Foto. 7) ikincisi ise Zeche Zollern LWL Industriemuseum (Foto. 2) olarak yer almaktadır (ERIH, 2020). Farklı dönemlerin teknik ve mimari izlerini taşıyan bu yapı sahaları kültür ve sanat merkezi olarak endüstri mirasları arasında yer almaktadır. Ruhr Bölgesi'nde yer alan dönüşümler bu kapsamda değerlendirilecek bütüncül bir dönüşüm proje planlaması için referans olmaktadır.

⁴ Kullanım dönüşümü kapsamında özel tarihi öneme sahip endüstri ve sanayi yapılarının ve kaliteli bir ziyaretçi deneyimi sunan ERIH derneğinin ilgi çekici yerler için oluşturduğu kültürel etkinlikler, multimedya etkileşimli kurulumlar ve fabrika operasyonlarının gösterileri gibi belirli kriterleri kapsayan kalite mührüdür.

RUHR BÖLGESİ'NDEKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÜZÜLMEZ TAŞKÖMÜRÜ İŞLETME MÜESSESİ İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ

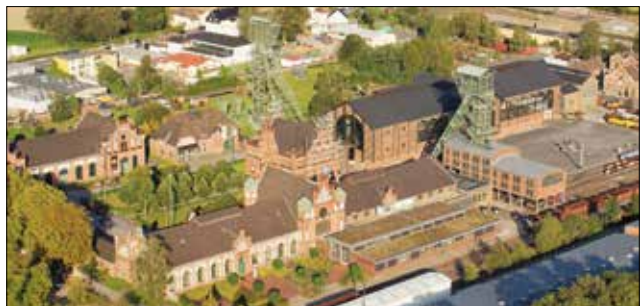
Çizelge 1: Ruhr Bölgesi'nde Yer Alan Kullanım Dönüşümü Kapsamında Değerlendirilen "Anchor Points/Çapa Noktası" Mühürlü Kömür Madeni İşleme Tesisleri (Merve Varol Can) / "Anchor Points" Sealed Coal Mine Processing Facilities Evaluated Within the Scope of Use Transformation in the Ruhr Area

Yapı Stoğunun Adı		Zollern II/IV Colliery LWL Industrial Museum	Zeche Zollverein
Günümüz Kullanımı		Sanat ve Kültür Merkezi	Sanat ve Kültür Merkezi
Yapı Sahası		6 Hektar	100 Hektar
Yapım Yılı		1898-1904	1847-1932
Üretim (Günlük)		?	12.000 (7.000 Kok)
Dönüşüm Yılı		1999	2000
Dünya Mirası Listeleri		ERIH	UNESCO + ERIH
Yakınında Bulunduğu Şehrin Nüfusu (2016)		585.813	582.624
Yapı Sahası Konumu		Grubenweg 5 44388 Dortmund/Almanya	Gelsenkirchener Str. 181 45309 Essen/Almanya
Yapının Konumu	Şehir Merkezine Olan Mesafesi	5km	11km
	Endüstriyel Peyzaj	✓	✓
	Ana Yollara Yakınlığı	✓	✓
Yapı Değeri	Tarihi Değeri	✓	✓
	Mimari ve Estetik Değeri	✓	✓
	Sembolik Değeri	✓	✓
Kültürel Kimlik	Tarihi Elemanlar	✓	✓
	Özgün Malzemeler	✓	✓
	Orjinal Yapı Strüktürü	✓	✓
Yapının Özgün İşlevi		Kok ve Kömür İşleme Tesisi	Kok ve Kömür İşleme Tesisi

Zeche Zollern LWL Endüstri Müzesi Tarihsel Süreci

Zeche Zollern, dekoratif şekilli kırmızı tuğla duvarları sayesinde barok bir sarayı andıran mimarisi ile Ruhr Bölgesi'ndeki en dikkat çekici maden komplekslerinden biridir (Foto. 2).

1898 yılında kömür ocağında yer alan gotik binalarının çoğu, mimar Paul Knobbe tarafından tuğladan tasarlanmıştır. 1904'te kömür ocağında kullanılan dönemin en güncel jeneratörlerinin ve makinelerinin bulunduğu merkezi motor evi tamamlanmıştır. 1945 yılına kadar kömür ocağında zorunlu işçi çalıştırılmıştır. 1951 yılında lamba salonu (lambahane) denilen yapı yeniden inşa edilmiş ve duş odaları eklenmiştir.

Fotoğraf 2: Zollern II/IV Kömür Madeni LWL Endüstri Müzesi (https://zeche-zollern.lwl.org/media/filer_public_thumbnails/filer_public/3f/be/3f8489-6618-4b1e-a021-86a7943948da/12577-033.jpg__1920x920_q90_crop_subsampling-2_upscale.jpg) / Zollern II/IV Coal Mine LWL Industrial Museum

Şekil 6: Zeche Zollern II/IV Nolu Kuyu Korunmuş Binaları ve Madenci Konutları Vaziyet Planı (Merve Varol Can, Kaynak :Lageplan_Zollern.pdf) / Zeche Zollern No. II/IV Shaft Preserved Buildings and Miner's Residences Layout Plan

Fotoğraf 3: Zollern II/IV Makine Salonu (Merve Varol Can Arşivi, 21.02.2020) / Zollern II/IV Machine Hall

Fotoğraf 4: (Lohnhalle) Madencilerin Ücretlerini Aldığı Salon ve Eski Yönetim Binası / The Hall Where Miners Get Their Wages and Old Administration https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a5/Zeche_Zollern_Lohnhalle.jpg

Motor evinin Art Nouveau tarzındaki ana girişi (Foto. 3), Berlin'li mimar Bruno Möhring tarafından tasarlanmıştır ("Zollern II/IV Colliery," 2019). 1966 yılında kapatılan madene bir erişim yolu açılması için makine salonunun yıkılması planlanmıştır. Bir grup sanatçı, Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti Başbakanı'na dilekçe vererek Almanya' da endüstriyel bir binayı kurtarmak için ilk protesto girişiminin öncüleri olmuştur (Bösch, 2007, s.51). 1968 yılında makine salonu devlet koruma listesine dahil edilerek yıkılmaktan kurtarılmıştır (Aktaran: Raines, 2011, s.190). Zollern Kömür Madeni 1969'da kapatılmasından üç yıl sonra, Almanya'nın uluslararası öneme sahip ilk kömür ocağı olma özelliği ile endüstriyel miras anıtı olarak kabul edilmiştir (Şek. 6). 1981'den günümüze kadar

Kuzey Ren Vestfalya Endüstri Müzesi'nin merkezi haline gelmiştir (ERİH, 2019). Kömür çıkarma işlemlerinin yapıldığı yeraltı ve yerüstünü birbirine bağlayan eski kuyu vinci: seyir terası ve kömürün nasıl işlendiğini gösteren kalıcı sergilerin yer aldığı müzeye dönüştürülmüştür. Madencilerin ücretlerini aldığı (Lohnhalle) salon ise yüksek duvarları, tonozlu ahşap tavanı, kiliseyi andıran plan şeması ve pencereleri ile kutlama ve çeşitli etkinlikler için kiralanabilmektedir (Foto. 4).

Çelik konstrüksiyon ve kırmızı tuğlalı makine salonu başka bir yerde benzeri olmayan tarihi elektrikli sarma makinesi ile birlikte korunarak sergi salonu olarak

Fotoğraf 5: (Waschkaue) Eski Soyunma Odası ve Duşlar https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/28/Dortmund_-_Zeche_Zollern24_-_Waschkaue_in_05_ies.jpg / *Old Locker Room and Showers*

kullanılmaktadır. Madencilerin kıyafetlerini tavanda örtülerin altına çektikleri zincirli metal sepetlerin yer aldığı soyunma ve duş binası (Waschkaue), madencilerin hayatının anlatıldığı bir sergi salonuna dönüştürülmüştür (Foto. 5). Aynı binada yer alan eski lamba salonu⁵ (Lampenstube), yeraltında havanın temiz olup olmadığı veya patlayıcı metan içerip içermediğini tespit etmeye yarayan maden faaliyetlerinde hayati önem taşıyan madenci lambasının kültürel tarihine ışık tutmaktadır.

Eskiden kömür ocağının ahırlarından biri olan (Pferdestall) ise şu an birinci sınıf bir restoran olarak hizmet vermektedir (Foto. 6). Bunlara ek olarak yapı sahası içerisinde yer altı madencilik tarihine yer veren Montanium isimli yerüstünde yapay bir tünel oluşturulmuştur. Zollern anıt ilan edilmeden önce kömür ocağı santrali, kömür yıkama tesisi (lavuar⁶) ve orijinal kuyu vinci başlığı yıkılmıştır.

Fotoğraf 6: (Pferdestall) Eskiden At Ahır Olan Restaurant <http://files.webbuilnder.hosteurope.de/a9/e2/a9e255bc-ab89-4ce8-a7f6-ea42b1e72d8c.jpg> / *Restaurant that used to be Horse Stable*

⁵ Türkiye'de kullanılan bir diğer adı Lambahane'dir

⁶ Fransızca "lavoir" (çamaşırhane) kelimesinden Türkçe'ye "lavuar" olarak geçmiş olan kelime, ocaklardan çıkarılan kömürün yıkıldığı ve zenginleştirildiği tesise verilen isimdir. (<http://www.fransizcasozluk.net/lavoir.htm>, 29.09.2019)

Zeche Zollverein Tarihsel Süreci

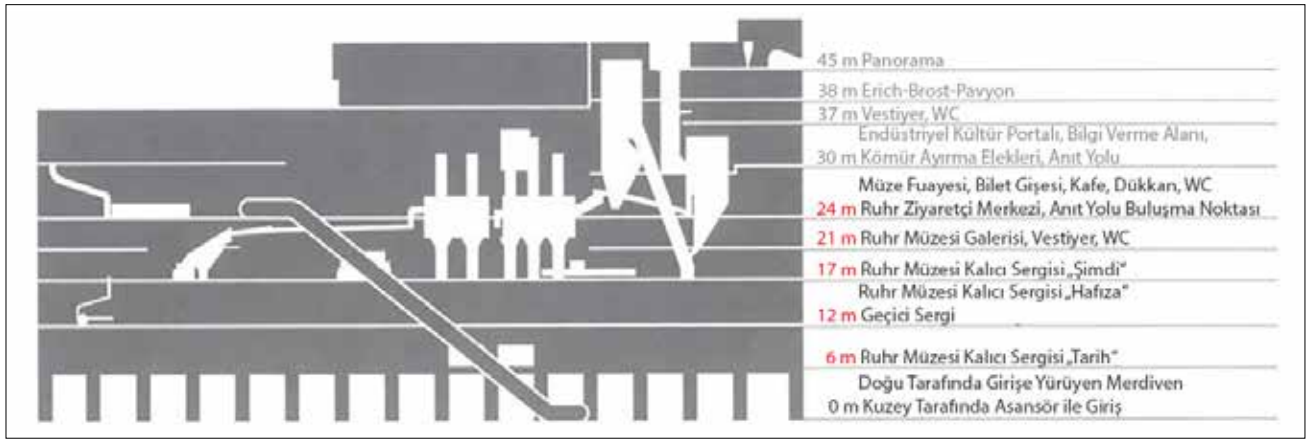
1834 yılında Franz Haniel'in, Schönebeck'te çelik üretimi için ihtiyaç duyduğu koklaşabilir taş kömürü yataklarını arama faaliyetleri sonucunda yerleşke ortaya çıkmıştır. Duisburg'lu sanayi adamı Franz Haniel'in 1847 yılında araziyi satın alması ile birlikte Zeche Zollverein maden birliğini kurmuş ve ilk maden kuyuları açılmıştır. Aynı zamanda 1847 yılında hizmete açılan Köln-Minden demiryolu da yer seçiminde önemli rol oynamıştır. Güzergâh, o zamanlar yeni bir ulaşım aracı olan demiryoluna iyi bir bağlantı sağlayan, kömür ocağı alanının kuzeyinden geçmektedir ("Zeche Zollverein," 2022). 1932 yılında günde 12.000 ton kömür işleyen tesis, Ruhr Bölgesi'nin en büyük maden tesisidir (Foto. 7). Yurt dışından gelen kömürlerin fiyat baskısı nedeni ile 23 Aralık 1986'da (135 yıl sonra) maden ocağında son vardiya çalışmıştır (Buschmann, 1998). 1986 yılında madencilik mimarisinin eşsiz bir anıtı olarak tescillenip yıkımdan kurtarılmıştır.

Fotoğraf 7: Zeche Zollverein Yapı Sahası (https://www.rheinische-industriekultur.de/objekte/projekte_img_flaechendenkmale/img_flaechen/projekte_flaechen4.jpg) / *Zeche Zollverein Building Site*

Uluslararası Bina Sergisi (IBA) Emscher Park'ın bir parçasını olan Zollverein, öncü bir proje haline gelmiş ve 1989'da sürekli olarak "dönüşümle koruma" ilkesine dayanan, 12 nolu maden ocağındaki yeni salon ve binaların kullanımı için ilk rehabilitasyon aşaması başlatılmıştır. Yapı stoku içinde yer alan eski kompresör salonu 1996 yılında Ruhr bölgesindeki en sıra dışı restoran yerlerinden biri olan Casino Zollverein'a (Foto. 8) dönüştürülmüştür. Kazan dairesi 1997 yılında İngiliz mimar Norman Foster tarafından Red Dot Tasarım Müzesi⁷ olarak etkinlikler ve sunumlar için olağanüstü bir mekâna dönüştürülmüştür (Foto. 9). 1999 yılında ise endüstriyel turizmin başlaması ile 400 kilometrelik bir yol, Endüstriyel

⁷ 1955 yılında Villa Hügel'de „güzel tasarlanmış endüstriyel ürünlerin kalıcı bir gösterisi“ olarak başlayan şey, o zamandan beri dünyanın en büyük çağdaş tasarım sergisi haline gelmiştir.

Şekil 7: Ruhr Müzesi Şematik Kesit (Merve Varol Can, Kaynak: Ruhr Museum (detail.de)) / Ruhr Museum Schematic Section

Fotoğraf 8: Casino Zollverein https://zollverein-cm.imgix.net/2019/10/JT-180604-003_RZ_Jochen_Tack_Casino_Zollverein.jpg?auto=compress%2Cformat&ixlib=php-1.2.1&w=1920&h=1080&fit=crop&crop=middle

Fotoğraf 10: Zeche Zollverein Ruhr Müzesi (Merve Varol Can Arşivi, 15.10.2015) / Zeche Zollverein Ruhr Museum

Miras Rotası'nın (ERIH) merkezi bağlantı noktası haline gelmiştir (Zollverein, 2019). Kömür yıkama işleminin yapıldığı lavuar binası 2010 yılında jeolojik, arkeolojik, tarihi koleksiyonları ve kömür madeni işleme süreçlerinin deneyimlendiği Ruhr Müzesi'ne⁸ (Foto. 10) dönüştürülmüştür.

Fotoğraf 9: Zeche Zollverein Eski Kazan Dairesi (<https://thelink.berlin/wp-content/uploads/2017/11/Zeche-Zollverein-02-%C2%A9-Hendrik-Bohle.jpg>) / Zeche Zollverein Former Boiler Room

Müzeye eski yıkama tesisinin üst kotundan 58 metre uzunluğunda bir yürüyen merdiven ile giriş eklenmiştir. Kalıcı ve geçici sergilerin yer aldığı eski kömür yıkama tesisinde (Şek. 7) kömürün konveyör ve bantlar ile yapıya üst kotlardan girerek alt kotlara doğru sınıflandırılması ile oluşan işlem akışı deneyimlenmektedir.

Maden kuyuları ve tesisleri, merkez kok kömürü işleme tesisi, kömür siloları ve işçi yerleşkeleriyle 19. ve 20. yüzyıllarda kömürle çalışan endüstrinin ayakta kalmış önemli örneklerinden biri olan Zeche Zollverein, kömür ve çelik endüstrisinin gerek sosyo-ekonomik gerekse estetik açılarından belirleyici olduğu, bölgedeki kültürel dönüşümün önemli bir sembolü olarak yer almaktadır.

Ruhr Bölgesi'nde yer alan "Anchor Points/Çapa Noktası" mühürlü Zeche Zollverein ile Zollern II/IV Kömür Madeni LWL Endüstri Müzesi için şu değerlendirmeler yapılabilir:

⁸ 1904 yılında Essen müze derneğinin kurulması ile açılan müze 2008 yılında tamamen yeni bir yapıya devredilerek Zeche Zollverein'da Ruhr Müze Vakfı olarak kurulmuştur.

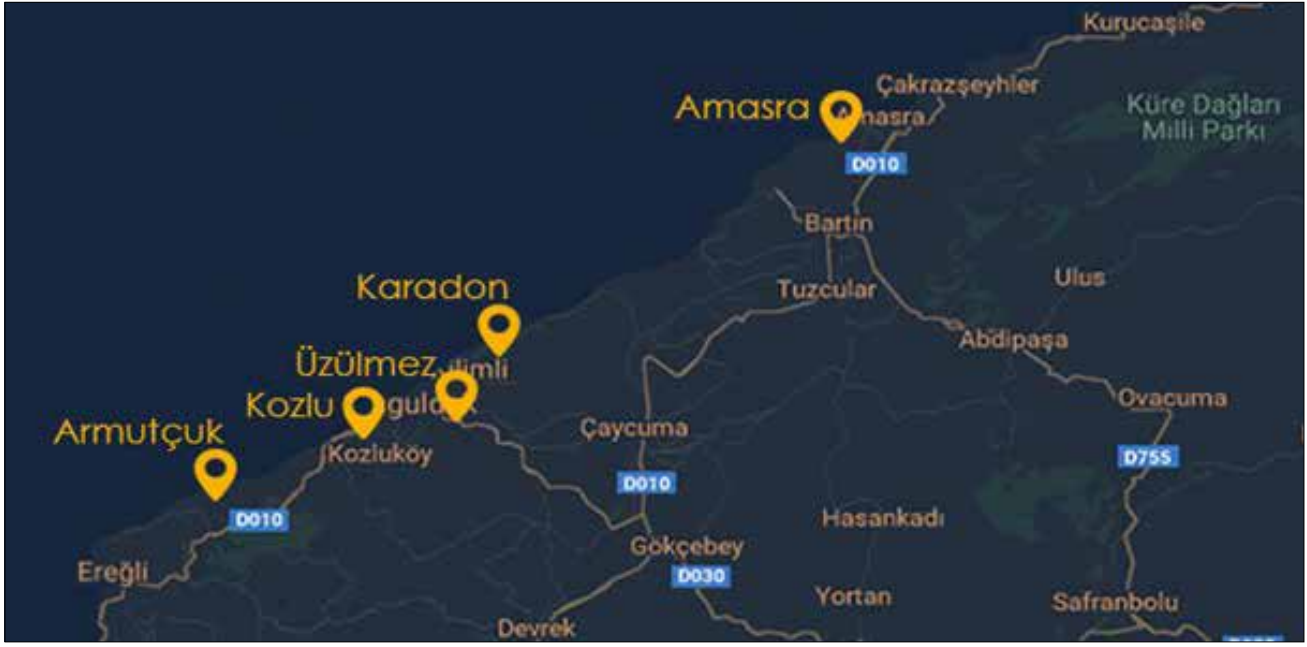
- Geniş ve düz arazilere yayılan plan şemaları birbiri ile ilişkili (yapılar arası transfer yolları ve aktarma bantları) çeşitli yapı hacimlerinden oluşmaktadır. Bu özellikleri ile farklı işlevler için uygunluk göstermektedirler.
- Yeraltından kömürün çıkarılmasına ve işçimalzeme transferine olanak sağlayan düşey çelik strüktür asansör sistemi, saha içerisinde diğer yapı gruplarından ayırt edici bir şekilde özgün farklılık göstermektedir. Yapı sahasının silüetini belirleyen baskın form ve yüksekliğe sahip yapı elemanı genellikle işlevsiz olduğu için seyir terası olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Kömürün yeraltından çıkarıldığı asansör sisteminin konumlandığı kuyu evi, makine salonu ve yıkama/zenginleştirme işlemlerinin yapıldığı lavuar tesisi gibi büyük ölçekli ağır makinelerin ve taşıyıcıların yer aldığı mekanların, kömür tarihi ve üretim sürecinin vurgulandığı sergi salonu veya müze (Foto- 10) olarak dönüştürüldükleri görülmektedir. Üretimde yer alan dolaşım hattı yeni oluşturulan mekan içerisinde sirkülasyon alanlarını desteklemektedir.
- Kömür işleme sürecine destek olan teknik birimler kompresör, makine dairesi gibi dönemin teknolojik üretim biçimini yansıtan ağır sanayi ekipmanları korunarak geçici ve kalıcı sergi salonları (Foto.3 ve Foto. 9) olarak öne çıkmaktadır.
- Yer altı ve yerüstü maden çalışmalarına destek veren, üretim alanı ile doğrudan bağlantısı olmayan atölye, depo, ambar, ahır gibi yapıların kafe ve restaurant (Foto. 6) olarak dönüştürüldükleri görülmektedir.
- İşçi soyunma ve duş binaları açık ve geniş plan şemaları ile sahip oldukları özel kıyafet sepeti askı sistemleri korunarak kalıcı olarak sergilenmektedir. Mevcut kıyafet sepetlerinin (Foto. 5) özgün bir fon oluşturduğu bu mekanlar sergi ve etkinlik alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. .
- Birimler arası kömür transferi için kullanılan asansör, konveyör ve bantlar ile tesisler arası nakliye ve ulaşım için gelişim gösteren demir yolları kömür madeni üretim sahalarının özgün transfer elemanları sirkülasyon alanlarını desteklemektedir.
- Saha içerisinde yer alan açık kömür stok alanları ve atık yığınları sahip oldukları büyük ölçekleri ile rekreasyon alanları olarak doğal bir endüstriyel çevre oluşturmaktadır.

TÜRKİYE TAŞKÖMÜRÜ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ BÜNYESİNDE YER ALAN ÜZÜLMEZ TAŞKÖMÜRÜ İŞLETME MÜESSESESİ'NE BAĞLI ATIL YAPI SAHALARI VE POTANSİYELLERİ

Osmanlı Dönemi'nde Ereğli Havzası'nda başlayan kömür üretimi günümüze kadar devam etmektedir. Zamanla işletilen kömür yataklarının tükenmesi ve yeni rezervlerin keşfedilmesi ile yer üstünde bulunan bazı kömür madeni işleme tesisleri kullanım dışı kalmıştır. Aynı zamanda artan üretim miktarları mevcut hacimlerin yetersiz kalması ile belirli bir döneme ait bu yapıların yıkılmasını gerektirmiştir. Kömür üretiminin toplumsal hafızadaki yeri ele alındığında, söz konusu yapı sahalarının özgün işlevlerini koruyarak kültürel amaçlı kullanımları ile sürdürülebilirliklerinin sağlanması mümkündür. Bunun için bütüncül bir dönüşüm planlamasına sahip olan Ruhr Bölgesi'ndeki referanslar emsal teşkil etmektedir. Gelecek nesiller için dönemin teknik, mimari ve kültürel izlerini yansıtan bu yapı sahalarını muhafaza edip mimarisine uygun işlevler ile kullanım dönüşümü kapsamında değerlendirilmeleri önem arz etmektedir.

Türkiye Taşkömürü Kurumu Tarihsel Süreci

Zonguldak'ta maden kömürü üretimi, 1848 yılında Hazine-i Hassa İdaresi kontrolünde başlamıştır. Kozlu ve Üzülmaz bölgesinde ilk kömür kuyuları açılarak sahilde demiryolu döşeme çalışmaları yapılmıştır. Kırım Savaşı'nın başlaması ile müttefik donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak için 1854-1855 yılları arasında havza ocakları İngiltere'ye devredilmiştir. Bu dönemde dekovil hatları, yeni demiryolları döşenmiştir. 1865 yılında havzanın yönetimi padişahın emri ile Ereğli Kaymakamı ve Maden Nazırı Dilaver Paşa'ya verilmiştir. 1883'ten sonra sırası ile Ermeni Karamanya Kumpanyası, Gürcü Kumpanyası, Saracazadeler Maden Kömür Şirketi ve Fransız Ereğli Şirketi Osmaniyesi kurulmuştur. Meşrutiyet Dönemi'nde ise (1908-1914) havza Ticaret ve Ziraat Nezaretine devredilmiştir. I. Dünya Savaşı Dönemi'nde (1914-1920) Savaş Kömür Merkezi kurularak, idaresi Alman bir albaya verilmiştir. Savaşın sonunda havzanın idaresi, İtilaf Kuvvetleri Kömür Komisyonu'na devredilmiştir. 1926-1927 yıllarında ise devlet direkt olarak işletmeci pozisyonu olarak, Üzülmaz, Kilimli ve Kozlu Maden İşleri Anonim Şirketlerini kurulmuştur. 1937 yılında Etibank tarafından kurulan müesseseye devredilen havza, 1957 yılında Etibank'tan ayrılıp tüzel kişiliğe sahip Türkiye Taşkömürü İşletmeleri bünyesinde toplanmıştır. 11 Nisan 1983 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile beş müessese olarak Türkiye Taşkömürü Genel Müdürlüğü kontrolüne geçmiştir. (Aktaran: Ekmen, 2016, s.10 ; Zaman, 2012, s.338-353). Günümüzde batıdan doğuya sırası ile Armutçuk, Kozlu, Üzülmaz, Karadon ve Amasra Taşkömürü İşletme Müesseseleri olarak beş ana üretim

Şekil 8: Türkiye Taş Kömürü Genel Müdürlüğü Bünyesinde Yer Alan İşletme Müesseseleri (<http://www.taskomuru.gov.tr/> 03.05.2020) / Operating Establishments within the General Directorate of Hard Coal in Turkey

sahası olarak faaliyetlerine devam etmektedirler (Şek. 8). Söz konusu yapı sahasının tarihi süreci içerisinde farklı yönetim ve işletmelerin el değiştirmesinden dolayı, sahalar içerisinde farklı dönem yapıları ve ekleri bir arada yer almaktadır.

Üzülmaz Taşkömürü İşletme Müessesesi

Zonguldak Kömür Havzası, donanmanın gereksinimini karşılamak ve Hazine-i Hassa tarafından yönetilmek üzere Galata'lı Yahudi sarrafların kurduğu kömür kumpanyasına kiraya verilmiştir. Daha sonra George ve John Berkeley isimli mühendis kardeşlerin Zonguldak'a gelmesi ile Kozlu ve Üzülmaz'de ilk kuyular açılmıştır (Aktaran: Ekmen, 2016, s.10).

Fotoğraf 11: 63 no'lu Maden Ocağı (TTK Arşivi) / Mine No. 63

Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı beş ana kömür üretim sahasından biri olarak faaliyette bulunan, Zonguldak Merkez'de 114 Ada ve 25 Parselde, 63 no'lu maden (Foto. 11) ocağının kapısı (Derebaca) ve 1907 yapımı yığma taş bina ve 1936 yapımı betonarme kagir atölye binaları ve çeşitli müştemilat ile Üzülmaz Taşkömürü İşletme Müessesesi (TİM) Şek. 9'da 9 numaralı konum endüstri mirası için önemli bir alandır (KİVİ, 2020, s.121).

1851 yılında kömürlerin taşınması amacı ile İngilizler tarafından Üzülmaz Asma-Dilaver lavuarından liman hattına kadar uzanan bir dekovil hattı yapılmıştır (Şek. 9). Aynı zamanda hat Çaydamar İşletmesi üzerinden geçen Kozlu Taşkömürü İşletme Müessesesi'ne ve liman bağlantısına sahiptir (BAKKA, 2017, s.182-183). Müessesenin kapsamı dahilinde yakın çevresi ile ilişkili TTK Eğitim Madeni ve Maden Müzesi,⁹ Seyfi Arkan'ın tasarladığı ilkokul, lokal, konut ve lojmanlar ile Rombaki Konağı (konukevi), Üzülmaz Müessese Müdür evi (Karaelmas Maden Şehitleri Müzesi), kok fabrikası bacası başta olmak üzere tarihsel, işlevsel, çevresel değerlere sahip özgün yapı ve öğeleri yer almaktadır. Kömür üretimi devam eden müessesede bazı işletmeler özelleştirilmiş, Dilaver İşletmesi devredilmiş ve Çaydamar İşletmesi (Şek. 9'da 2 numaralı konum ve Şek. 10) ise kapanmıştır. Kömür madenciliği faaliyetlerinde uzun süre hizmet veren ve kentsel bellek açısından önem

⁹ 1926 yılında üretimi durdurulan aktif kömür madeni, eğitim amaçlı yeniden düzenlemiştir. Aynı zamanda 190 yıllık kömür geçmişi olan Zonguldak kentin ilk maden müzesidir (BAKKA, 2021: 157).

Şekil 9: Türkiye Taş Kömürü Genel Müdürlüğü Üzülmaz, Kozlu, Liman ve Ankara kömür demiryolu hattı (Merve Can Varol, TTK Arşivi) / Turkish Hard Coal General Directorate Üzülmaz, Kozlu, Port and Ankara coal railway line

arz eden bu yapı sahalarında durum tespiti yapılmıştır (Çizelge 5). Aynı zamanda Üzülmaz TİM karo sahasında belli bir döneme tanıklık etmiş faaliyette olan aktif yapı stoku da yer almaktadır. Bunlar Üzülmaz İşletme Binası, Tertip Binası, Tahlisiye Vinci, Vinç Binası (Kuyu Vinci) ve Kompresör Binası olarak sıralanabilir.

Çaydamar Taşkömürü İşletme Müdürlüğü

1848 yılından itibaren farklı devletler ve şirketler tarafından işletilen havza, II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1914)

Ticaret ve Ziraat Nezaretine devredilerek, Çaydamar ve Karıncadere ocakları satın alınmıştır (Aktaran: Ekmen, 2016, s.10). Havza Zonguldak Merkez ilçesinin güney kesiminde yer almaktadır (Şek. 9). Geçmişte önemli bir üretim alanı olan Çaydamar'ın (Foto. 12) tasmana¹⁰ neden olmaması için 1994 yılında faaliyeti sonlandırılmıştır (BAKKA, 2018, s.53). Dönemin teknolojik ve kültürel değerlerini yansıtan durum tespiti yapılmamış yapı stoku yer almaktadır (Çizelge 2). Aynı zamanda yapı sahasında yer alan yapı stokunun bir kısmı, Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı (MEKSA) tarafından

Çizelge- 2: Çaydamar İşletme Müdürlüğü'nde Yer Alan Yapı Stoku (Merve Varol Can, TTK Envanterleri) / Building Stock in Çaydamar Operation Management

Bina Adı	TTK No	Yapım Yılı	Alanı	Yapı Türü	Durumu
Tertip Binası	3615	1951	1058 m2	Betonarme	Kirada (MEKSA)
Kompresör Binası	3614	1945	650 m2	Betonarme	Kirada (MEKSA)
Ambar	3634	1946	410 m2	Y. Y. Kargir	Atıl
Şovelman Vinci ve İhraç Makine Dairesi	3614	1945	400 m2	Çelik Strüktür	Atıl
Vinç Binası	3634	1951	20 m2	Y. Y. Kargir	Atıl
Pervane Binası	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Çelik	Atıl
İdare Binası	3617	1945	340 m2	Betonarme	Atıl

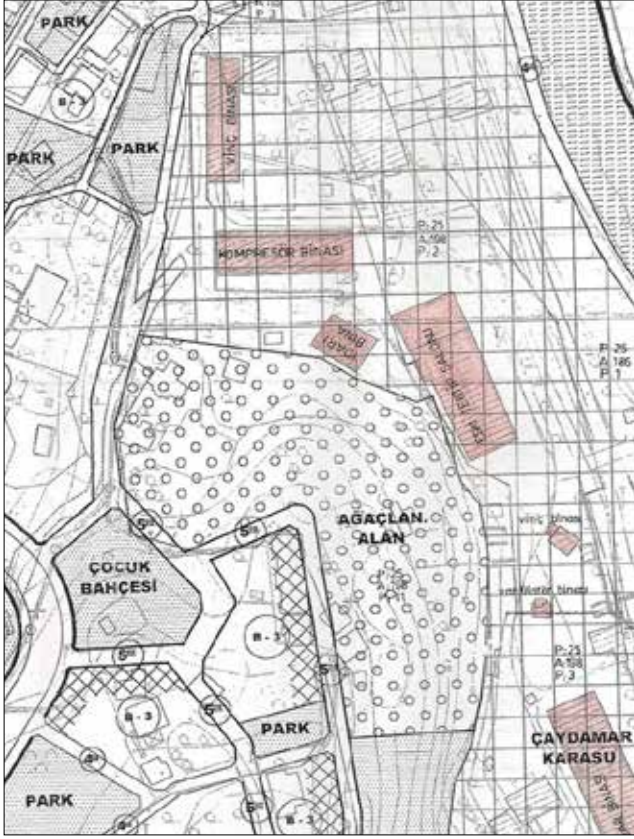
Fotoğraf 12: Çaydamar Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (TTK Arşivi) / Çaydamar Hard Coal Operation Management Organization Building

kullanılmaktadır. Kullanım dışı kalan eski işletmeye ait bazı yapılar günümüze ulaşabilmiştir (Şek. 10).

*Tertip Binası*¹¹: 1951 yılında yapılan bu bina işçilerin kömür ocağına girmeden önce iş planlamalarının yapıldığı ve lambahane denilen ocak lambalarının dağıtımının yapıldığı binadır (Foto. 13). 1058 m² brüt alanı olan yapının kullanım dışı kalmasından sonra içi

¹⁰ Madencilik faaliyetleri sebebiyle yeraltında oluşan boşluklardan dolayı yeryüzünde meydana gelen çöküntüdür.

¹¹ Madencilerin yeraltında hangi bölümlerde ve hangi vardiyalarda çalışacağına dair günlük iş çizelgelerinin hazırlandığı ve bildirildiği yazıhanedir.

Şekil 10: Çaydamar Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Vaziyet Planı (TTK Arşivi, 16.11.2009) / Çaydamar Hard Coal Operation Management Layout Plan

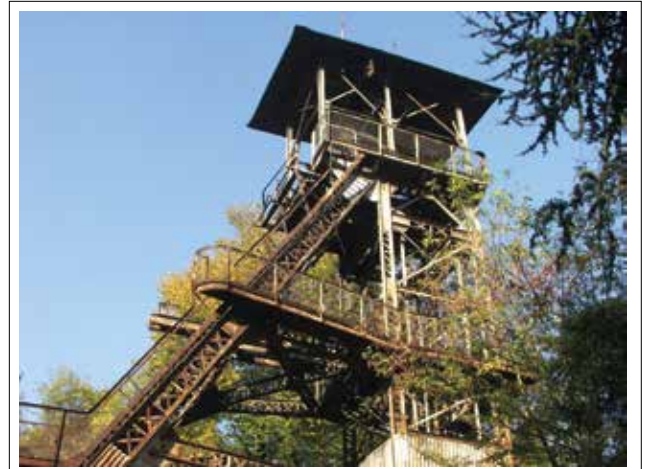
Fotoğraf 13: Çaydamar Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Tertip Binası (Ece Bakioğlu Arşivi, 16.11.2009) / Çaydamar Hard Coal Operation Management Organization Building

Fotoğraf 14: Kompresör Binası (Ece Bakioğlu Arşivi, 16.11.2009) / Compressor House

Fotoğraf 15: Ambar (Ece Bakioğlu Arşivi, 16.11.2009) / Warehouse

Fotoğraf 16: Şovelman Vinci (üstte) ve İhrac Makine Dairesi (altta) (Ece Bakioğlu Arşivi, 16.11.2009) / Shovelman Crane (upper) and Export Engine Room (bottom)

boşaltılarak MEKSA adlı kuruluşa atölye olarak Türkiye Taşkömürü Kurumu tarafından kiraya verilmiştir.

Kompresör Binası: 1945 yılında yapılan 650 m2 brüt alana sahip bu yapı (Foto. 14), içi boşaltılarak TTK tarafından MEKSA adlı kuruluşa atölye olarak kiraya verilmiştir.

Fotoğraf 17: Eski Şovelman Vinci ve İhraç Makine Dairesi (TTK Arşivi) / *Old Shovelman Crane and Export Engine Room*

Fotoğraf 19: Pervane Binası (TTK Arşivi, 2009) / *Propeller Building*

Fotoğraf 18: Vinç Binası (Aydın Ekinci Arşivi, 21.03.2022) / *Crane Building*

Ambar Binası: 1946 yılında yapılan 410 m² brüt alana sahip olan yapı, günümüzde boş olup herhangi bir işlev için kullanılmamaktadır (Foto. 15).

Şovelman Vinci ve İhraç Makine Dairesi: 1945 yılında yapılan 400 m² brüt alana sahip olan yapı (Foto. 17) günümüzde içi boşaltılmış ve herhangi bir işlev için kullanılmamaktadır (Foto. 16).

Vinç Binası: 1951 yılında yapılan 20 m² brüt alana sahip olan yapı günümüzde boş olup herhangi bir işlev için kullanılmamaktadır (Foto. 18).

Pervane Binası: Yapım yılı belli olmayan bu bina günümüzde boş olup herhangi bir işlev için kullanılmamaktadır (Foto. 19).

İdare Binası: 1945 yılında yapılan 340 m² brüt alana sahip olan yapı günümüzde boş olup herhangi bir işlev için kullanılmamaktadır (Foto. 20).

Fotoğraf 20: İdare Binası (Ece Bakiöğlü Arşivi, 16.11.2009) / *Administration Building*

Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü

Asma lavuar binasının faaliyetinin sona ermesi ile asma ocağından (Şek. 11) çıkan kömürler vagonlar ile merkez lavuara (Şek. 12) getirilerek zenginleştirme işlemleri yapılmıştır. Burada yıkanan kömürler limanda bulunan stok sahalarına yığılarak oradan gemi yüklemeleri yapılmıştır. Asma ocağında yeraltında kömür üretiminin devam etmesi için gerekli direk, demir vb. malzemelerin ocağa girişi Derebaca adı verilen vagon yolu bulunan

Fotoğraf 21: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Lavuar Binası (Muhsin Maden Arşivi) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Management Coal Washing Building*

Fotoğraf 22: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (Solda) ve Kok Fabrikası (Sağda) (Muhsin Maden Arşivi) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate (Left) and Coke Factory (Right)*

Şekil 11: Üzülmöz Kok Fabrikası Karo Sahası ve Asma Eski Lavuar, Atölye ve Ambarlar (TTK Arşivi) / *Üzülmöz Coke Factory Site and Asma Old Lavuar, Workshop and Warehouses*

Fotoğraf 23: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Lavuar Binası (Muhsin Maden Arşivi, 13.02.2004) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Coal Washing Building*

galeriden sağlanmıştır. Asma Taşkömürü İşletme Müdürlüğü bünyesine bağlı karo sahasında üretim hacmine bağlı olarak farklı dönemlerde çeşitli yapılar eklenmiş ya da yıkılmıştır (Foto. 21). Bu yapılardan bazıları günümüze ulaşmıştır. Ayakta veya kısmen yıkılmış ve zarar görmüş yapıların özgün donanımları/ metal aksamı farklı amaçlar nedeni ile yapılardan sökülmüştür (Foto. 26). Atıl yapıların yanı sıra yapı sahasında aktif olarak da yer alan henüz belgelenmemiş birçok yapı stoku yer almaktadır. (Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü'ne ait atıl yapı stokuna Çizelge- 3'de yer verilmiştir).

Lavuar Binası: 1906 yılında yapımına başlanan binanın çeşitli kaynaklarda 1907 yılında tamamlandığı yer almaktadır. Kare planlı kesme taş binanın TTK envanterlerinde 1910 yılında tamamlandığı görülmektedir (Çizelge 3). Türkiye'nin ilk lavuar (kömür yıkama) binasının 63 No'lu kömür madeni ocağının (Foto. 11) işletmecisi olan Mr. Rombaki tarafından Fransızlara yaptırıldığı bilgisi yer almaktadır (KİVİ, 2020). Yığma taş lavuar binasında

yıkama, sınıflama ve eleme işlemleri yapılmıştır. Günümüzde yapı içerisinde işlevine ait herhangi bir donatı yer almamaktadır (Foto. 24).

Kömürlerin zenginleştirilmesi amacıyla inşa edilen bina 1907-1926 arası "63 Ocakları Lavuarı", 1926-1938 arası "İş Bankası TÜRKİŞ Lavuarı", 1938 yılından 1957 yılına kadar da "Üzülmöz TİM Lavuarı"

RUHR BÖLGESİ'NDEKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÜZÜLMEZ TAŞKÖMÜRÜ İŞLETME MÜESSESİ İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çizelge 3: Asma-Dilaver İşletme Müdürlüğü'nde Yer Alan Yapı Stoku (Merve Varol Can, TTK Envanterleri) / *Building Stock in Asma-Dilaver Operation Management*

Bina Adı	TTK No	Yapım Yılı	Alanı	Yapı Türü	Durumu
Lavuar Binası	3314	1910	100 m2	Yığma Taş	Atıl
Atölye	3323	1935	300 m2	B.A. Kagir	Atıl
Malzeme Salaşı	3233	1921	173 m2	Y. Y. Kagir	Atıl
Malzeme Ambarı	3235	1937	407 m2	Y. Y. Kagir	Atıl
Bölüm Ambar Yazıhanesi	3236	1932	83 m2	Y. Y. Kagir	Atıl
Malzeme Ambarı	3237	1914	348 m2	Y. Y. Kagir	Atıl
Malzeme Salaşı	3238	1932	68 m2	Y. Y. Kagir	Atıl
Trafo Malzeme Ambarı	3239	1937	337 m2	Y. Y. Kagir	Atıl

olarak kullanılmıştır (Foto. 23). 1957 yılından sonra 2000 yılına kadar TTK Genel Müdürlüğüne bağlı Üzülmaz TİM Mekanizasyon Atölyesi olarak kullanılmıştır (KİVİ, 2020, s.41).

Fotoğraf 24: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Lavuar Binası İç Mekân (Muhsin Maden Arşivi, 13.02.2004) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Coal Washing Building interior*

Fotoğraf 25: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Atölye Binası (Muhsin Maden Arşivi, 13.02.2004) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Workshop Building*

Fotoğraf 26: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Atölye Binası İç Mekân (Muhsin Maden Arşivi, 13.11.2008) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Workshop Building Interior*

Atölye Binası: 1936 yılında İş Bankası Türk Şirketi tarafından Üzülmaz 63 Ocaklarının kok fabrikası yapılırken, elektro mekanik gereksinimi üzerine yapılmış bir atölye binasıdır (Foto. 25). 1938'den sonra 2000 yılına kadar TTK Genel Müdürlüğü'ne bağlı Üzülmaz TİM bölge atölyesi (Torna, Tesviye ve Dökümhane) olarak kullanılmıştır (KİVİ, 2020, s.109).

Bu yapı grubunun, Kozlu ve Üzülmaz'deki işçi, memur, mühendis konutları ve sosyal tesisleri (1934-1936) projelerini yapan, mimar Seyfi Arkan tarafından tasarlandığına dair bir söylenti bulunmaktadır. Fakat Seyfi Arkan'ın tasarladığı binaların listesinde söz konusu binadan bahsedilmemektedir (KİVİ,

Fotoğraf 27: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (3233) Malzeme Salaşı (Aydın Ekinci Arşivi, 01.04.2022) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Material Warehouse*

Fotoğraf 28: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (3235) Malzeme Ambarı (Aydın Ekinci Arşivi, 01.04.2022) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Material Warehouse*

Fotoğraf 29: 3236 Bölüm Ambar Yazıhanesi (soldan birinci bina) 3237 Malzeme Ambarı (soldan ikinci bina) (Aydın Ekinci Arşivi, 01.04.2022) / *Department Warehouse Office (first building from left) and Material Warehouse (second building from left)*

Fotoğraf 30: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (3237) Malzeme Ambarı (Aydın Ekinci Arşivi, 01.04.2022) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Material Warehouse*

Fotoğraf 31: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (3238) Malzeme Salaşı (Aydın Ekinci Arşivi, 01.04.2022) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Material Warehouse*

Fotoğraf 32: Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (3239) Trafo Malzeme Ambarı (Aydın Ekinci Arşivi, 01.04.2022) / *Asma-Dilaver Hard Coal Operation Directorate Transformer Material Warehouse*

2020). Yakın bir zamanda Asma Taşkömürü İşletme Müdürlüğüne bağlı malzeme ambarları kullanım dışı kalmıştır.

Asma lavuarı ve atölyesinin yakınında yer alan Zonguldak Merkez'de 1619 Ada ve 16 Parselde (Şek. 13'de yer alan Asma-Dilaver TİM ambarlarına ait yapı stoku) ayakta veya kısmen yıkılmış yapım yılı 1914 ile 1937 yılları arasında değişen yapı stoku yer almaktadır. Fotoğraf 27 ve fotoğraf 32 arasındaki Asma-Dilaver TİM malzeme ambarları ve ona ait malzeme salaşı, ambar yazıhanesi ve ambar trafosu olarak geçen yapı stokunun özgün yapı donanımları sökülmiş veya zarar görmüştür.

Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü

Dilaver ocağı (Foto. 33) kömür çıkarma işlemlerini, yeraltından dikey olarak kuyular ile değil müştereken galeri girişli maden ocağı sınıfında yeryüzüne yatay olarak gerçekleştirmektedir. Buradan çıkarılan kömür, ocak içi kuyular aracılığı ile Asma ocağına

Fotoğraf 33: Eski Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (Alaaddin Kara Arşivi, 04.09.2019) / *Former Dilaver Hard Coal Operation Directorate*

Fotoğraf 34: Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü (Alaaddin Kara Arşivi, 04.09.2019) / *Dilaver Hard Coal Operation Directorate*

bağlanmaktadır. Buradan kömür siloları ile indirilerek Asma ocağından kömür motorları ile çıkarılmaktadır. Aynı zamanda Dilaver'den Asma'ya kamyonlar ile de kömür nakli yapılmıştır. Asma ocağından çıkarılan kömürler kullanım alanına göre limana veya Merkez Lavuarı'na zenginleştirilmek üzere nakledilmiştir.

Yapı sahasında durum tespiti yapılmamış 1943 yılına ait Dilaver İşletme binası (Foto. 34), (1944) motor garajı (Foto. 35), (1941) kompresör binası (Foto. 36) müstemilat ve (1943) sinema (Foto. 37) yer almaktadır (Çizelge 4). Yapı sahasında yer alan sinema, kömüre dayalı bir ekonomi ile şekillenen kent yapısının ekonomik, politik ve sosyo-kültürel değerlerinin yanı sıra günlük yaşam örüntülerindeki yerini de sergilemektedir. Aynı zamanda sosyolojik doku ve kentsel yapı lojmanlar, dispanser, kreş, misafirhane ve sosyal tesisleri içeren yapılar ile gelişmiştir.

Zonguldak Merkez 115 ada 15 parselde yer alan Dilaver TİM'e ait karo sahası (Foto. 33) ve 1013 ada 26 parselde yer alan sinema binası (Foto. 37) TTK'dan Milli Emlak'a devredilmiştir. Demir Maden adında özel bir şirket tarafından kiralanmış yapı sahasında yer alan yapıların güncel durumları hakkında işletme tarafından bilgi alınamamaktadır.

Fotoğraf 35: Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Motor Garajı (Alaaddin Kara Arşivi, 04.09.2019) / *Dilaver Hard Coal Operation Directorate Engine Garage*

Fotoğraf 36: Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Kompresör Binası (Alaaddin Kara Arşivi, 04.09.2019) / *Dilaver Hard Coal Operation Directorate Compressor Building*

Çizelge- 4: Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü'ne Ait Yapı Stoku (Merve Varol Can, TTK Envanterleri) / *Building Stock of Dilaver Hard Coal Operation Management*

Bina Adı	TTK No	Yapım Yılı	Alanı	Yapı Türü	Durumu
İşletme Binası	3543	1943	414 m ²	Y. Kargir	Kirada (Demir Maden)
Motor Garajı	3563	1944	-	Y. Kargir	Yıkılmış
Kompresör	3541	1941	-	B.A. Kagir	Kirada (Demir Maden)
Sinema	3564	1943	-	Kargir	Kirada (Demir Maden)

Fotoğraf 37: Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü Sineması (Alaaddin Kara Arşivi, 04.09.2019) / *Dilaver Hard Coal Operation Directorate Cinema*

Fotoğraf 38: Zonguldak Liman'ında yer alan Merkez Lavuar Tesisi (Yıkımdan Önce) (TTK Arşivi) / *Central Coal Washing Facility in Zonguldak Port (Before Demolition)*

Merkez Lavuar İşletme Müdürlüğü

Marshall yardımları ile fonlanan EKİ (Etibank Ereğli Kömürleri İşletmesi Şirketi) Amenajman Programı dahilinde, 1954 yılında havzada yer alan ocaklarda dağınık biçimde bulunan lavuarlarda yıkanan ve taşınan kömürün, kent merkezinde inşa edilecek tek bir lavuarda toplanması, yıkanması ve Zonguldak Limanı'ndan deniz yolu ile taşınması kararı alınmıştır. 1900'lü yılların başından beri merkezde kullanılan eski lavuar tesisi yıkılarak, İngiliz Simon-Carver şirketi tarafından yeni lavuar tesisi inşa edilmiştir. 1956 yılında yapımına başlanılan tesis 1957 yılında işletmeye açılmıştır (KİVİ, 2018, s.59).

2002 yılından itibaren Üzülmöz ve Kozlu Taşkömürü İşletme Müesseseleri tarafından Merkez Lavuar (Foto. 38) kullanılmıştır (Kızgut, vd. 2004, s.377). Zaman içerisinde teknolojik alt yapının yetersiz kalması ve yıkama masraflarının artması üzerine 2006 yılında kullanım dışı kalarak (Foto. 39 ve 40) büyük bir bölümü (Şek. 12) yıkılmıştır (KİVİ, 2018, s.60; Öztürk, 2010).

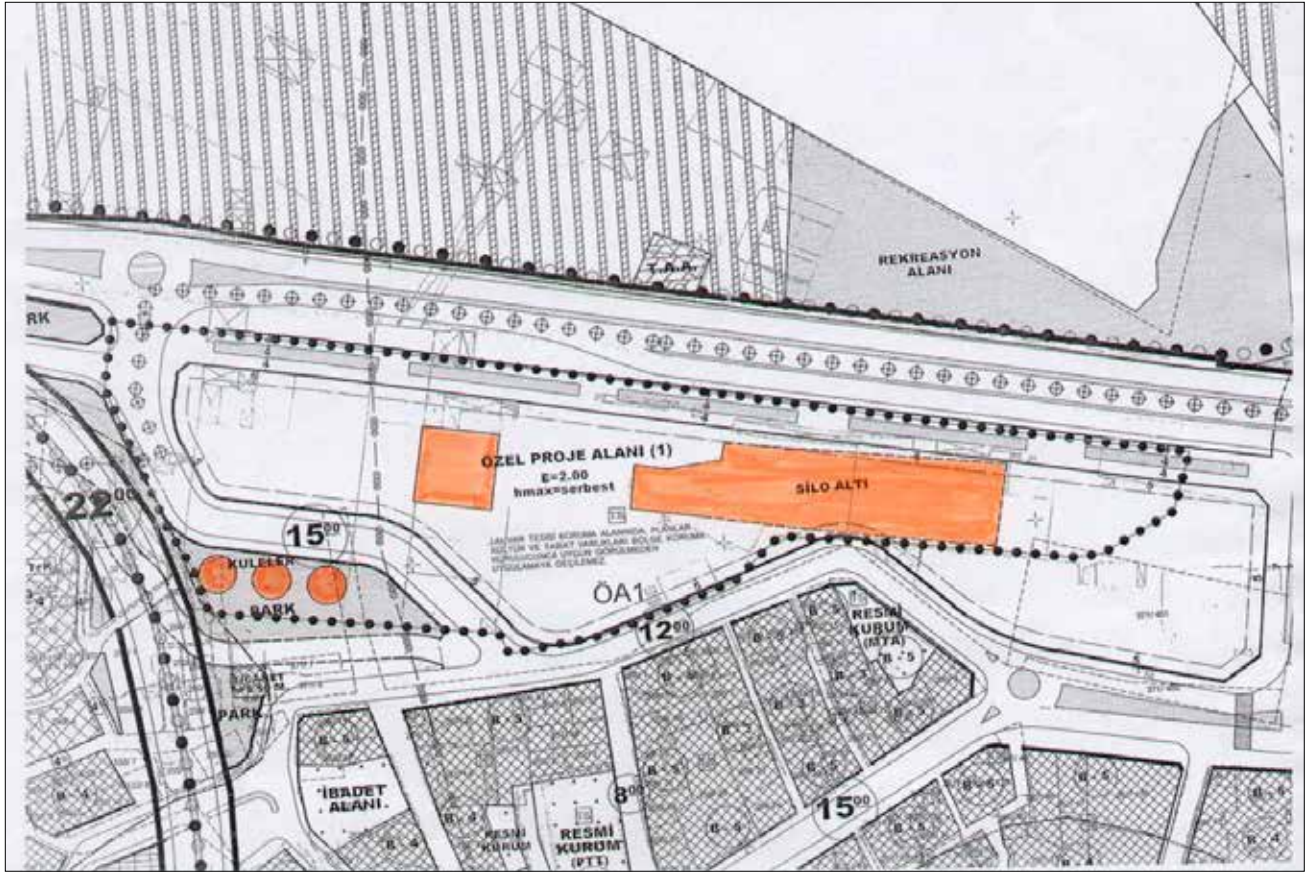

Fotoğraf 39: Zonguldak Liman'ında yer alan Merkez Lavuar Tesisi (Yıkımdan Önce) (Muhsin Maden Arşivi, 02.01.2006) / *Central Coal Washing Facility in Zonguldak Port (Before Demolition)*

Merkez Lavuarı'nın yıkım işlemleri sırasında tescil çalışmalarının başlatılmış olmasına rağmen süreç engellenememiştir (Foto. 41 ve 42).¹²

¹² Yıkımdan geriye kalan ve tescil edilebilen kuleler, kriblaj binası ve silo altı yapıları olmuştur. Karabük K.T.V.K.K. 08.12.2006/335 tarih ve sayı ile (2. Grup Koruma) Endüstriyel Kültür Mirası Envanteri'nde bulunmaktadır.

RUHR BÖLGESİ'NDEKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÜZÜLMEZ TAŞKÖMÜRÜ İŞLETME MÜESSESİ İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şekil 12: Merkez Lavuar Vaziyet Planı (TTK Arşivi) / Central Coal Washing Plant Layout Plan

Fotoğraf 40: Zonguldak Liman'da yer alan Merkez Lavuar Tesisi (Yıkımdan Önce) (Muhsin Maden Arşivi, 13.11.2006) / Central Coal Washing Facility in Zonguldak Port (Before Demolition)

Yıkımdan geriye kriblaj ünitesi (Foto. 42), kömür yıkama ünitelerine ait üç adet dekantasyon kulesi (Foto. 43) ve silo altı tesisinin (Foto. 44) yer aldığı 23.000m²'lik boş bir alan kalmıştır. Tescil süreci devam ederken kriblaj binasından kalan kısımlarda yıkılmıştır (BAKKA, 2017, s.35).

Fotoğraf 41: Zonguldak Liman'da yer alan Merkez Lavuar Tesisi (Yıkım Süreci) (TTK Arşivi, 13.11.2006) / Central Coal Washing Facility in Zonguldak Port (Before)

Fotoğraf 42: Zonguldak Liman'da yer alan Merkez Lavuar Tesisi, Kriblaj Binası (Yıkımdan Sonra) (TTK Arşivi, 03.04.2007) / Central Coal Washing Facility in Zonguldak Port, Coal Crushing House (After)

Fotoğraf 43: Merkez Lavuar Tesisi Yıkımdan Sonra Merve Varol Can Arşivi, 03.01.2020) / *Central Coal Washing Plant After Demolition Demolition*

Beton kuleler (Foto. 43), dramatik bir post-endüstriyel atmosferde yalnızca anıtsallığı ve tekliği yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bir dönüm noktası olarak ortak kentsel belleğin önemli bir bileşenine karşılık gelmektedir. (Aktaran: Karabağ, 2021, s.14-15).

Fotoğraf 44: Merkez Lavuar Tesisi Silo Altı Yıkımdan Sonra (Merve Varol Can Arşivi, 03.01.2020) / *Central Coal Washing Plant Under Silo (After Demolition)*

Üzülmez Kok Fabrikası

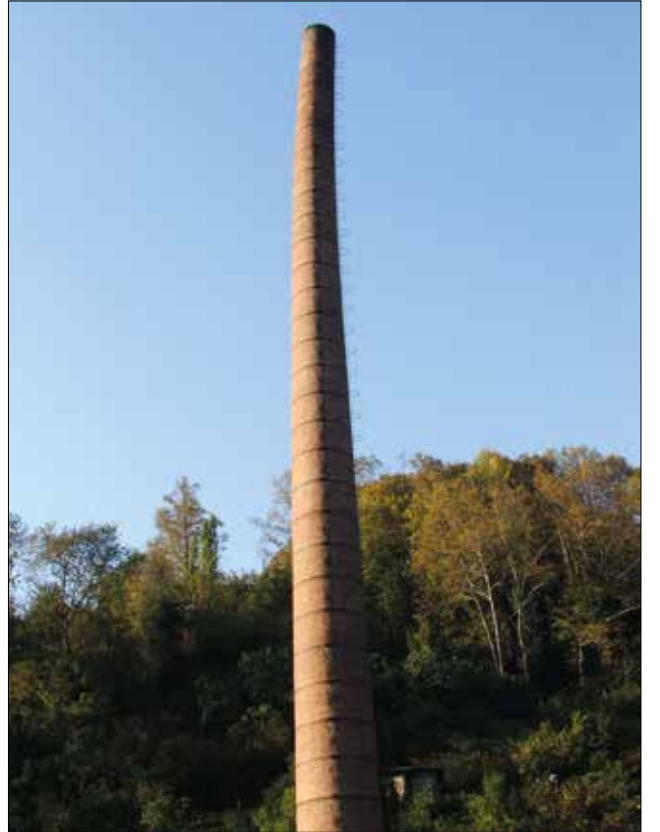
15 Ağustos 1934 yılında Başbakan İsmet İnönü ve İktisat Bakanı Celal Bayar tarafından tesisin temelleri atılmıştır (Şek. 13). Koppers Company Inc. tarafından inşa edilmiştir (Foto. 45). 6 Ekim 1935 yılında İş Bankası'nın girişimleri ile Cumhuriyetin ilk kok fabrikası koklaştırma işlemi için

deneme üretimlerine başlamıştır. Yılda 220.000 ton kömür işleyerek 80.000 ton kok, 110.000 ton briket, 640 litre temiz benzol, 4.000 ton ham katran, 1.800 litre kreozot, 130 litre fenol ve günde 70.000 m³ hava gazı elde edecek kapasite ile kurulmuştur (Zaman, 2014, s.135-136).

II. Dünya Savaşı öncesinde ve devamında yurt dışından kok ve kömür ithal edilememiştir. 1936 yılında tam kapasite ile faaliyete geçmiştir. 1937 yılında kömür havzası demir yolu ile Ankara'ya bağlanmıştır (Şek. 9). Ankara ve İstanbul'un hava gazı ihtiyacı için gerekli olan kok bu fabrikadan temin edilmiştir (Zaman, 2014, s.140). Teknolojik yatırımlar yapılmadığı için 1974 yılında ekonomik ömrünü tamamladığı gerekçesi ile kullanım dışı

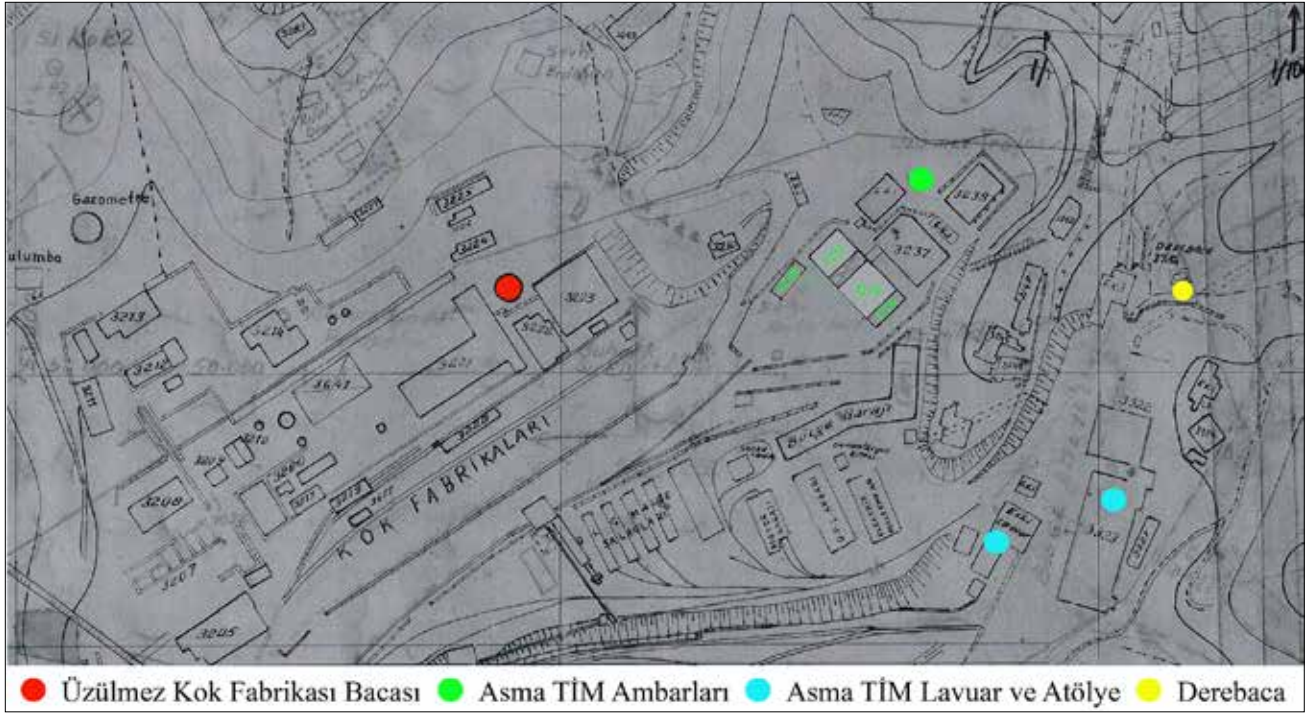

Fotoğraf 45: Üzülmez Kok Fabrikası (Muhsin Maden Arşivi) / *Üzülmez Coke Factory*

Fotoğraf 46: Üzülmez Kok Fabrikası'ndan geriye kalan kok bacası (Muhsin Maden Arşivi, 13.02.2004) / *Coke Chimney Remaining From Üzülmez Coke Factory*

Şekil 13: Üzülmek Kok Fabrikası Karo Sahası ve Asma Eski Lavuar, Atölye ve Ambarlar (Merve Varol Can, TTK Arşivi) / Üzülmek Coke Factory Site and Asma Old Lavuar, Workshop and Warehouses

kalmıştır. 1988 yılında yıkımı gerçekleştiren müteahhit firmanın girişimleri ile 63m yüksekliğindeki kok bacası (Foto. 46) Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca sanayi mirası olarak koruma altına alınmıştır (Doğan Haber Ajansı, 2017).

Üzülmek Taşkömürü İşletme Müessesesine bağlı kullanım dışı kalan yapı ve yapı sahaları için şu değerlendirmeler yapılabilir:

- Kömür üretimi bölgede önemli bir istihdam oluşturduğundan Ruhr örneğinde de olduğu gibi bu bölgelerde nüfus yoğunluk göstermektedir. Topoğrafyası ile eğimli ve ormanlık arazilerde konumlanmaktadır.
- Karadeniz'e kıyısı olması ile nakliye için liman ve demir yolu bağlantısı bulunmaktadır. Bu özelliği ile kendine özgü enderlik değeri bulunmaktadır.
- Kömür üretim hacmi ile orantılı olarak söz konusu yapılar, Ruhr örneklerine kıyasla küçük boyutlardadır. Fakat üretimde yer alan kömür işleme süreçleri (ayıklama, kırma, yıkama gibi) farklı plan şemaları ve birbiri ile ilişkili çeşitli yapı hacimleri işlevsel benzerlik göstermektedir.
- Ruhr örneğinde de olduğu gibi mimari özellikleri yatayda genişleyen, açık plan şemalı, yüksek tavanlı ve çok kütleli hacimlerden oluşan az katlı yapılarıdır. Yeraltı galerileri ve tünelleri vardır.

- Dönemin işçi konutları ve sosyal tesisleri diğer örneklerde de olduğu gibi yapı sahalarının etrafında şekillenmiştir.
- Kömür üretimine bağlı olarak üretim sahasına yakın konumlandırılan kok fabrikası ve kömür ile çalışan termik santraller ile ilişkileri Ruhr örneği ile benzerlik göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Üzülmek Taşkömürü İşletme Müessesesi'nde işletme müdürlüklerine (Çizelge- 5) bağlı Cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere farklı dönemlerde inşa edilmiş yapı grupları yer almaktadır (Çizelge- 2, 3 ve 4). Dönemin endüstriyel ve kültürel izlerini taşıyan kömür madeni işleme tesisleri ulusal ölçekte önemli bir yere sahiptir. Karadeniz'e kıyısı olması ile bazı tesislerin kömür nakliyesi için liman dekovil bağlantıları bulunmaktadır (Şekil- 9). Bu bağlantı hatları Zonguldak Havzası'nı özgün kılan özellikler arasındadır. Çalışma sahası içerisinde yer alan yapıların plan dağılımları/ilişkileri Ruhr'daki örnekler ile benzerlik göstermesine rağmen, söz konusu ölçek farklılıkları nedeni ile TTK bünyesinde yer alan yapı sahaları morfolojik ve tipolojik olarak çeşitlilik göstermektedir. Aynı zamanda kullanılan teknoloji ve üretilen kömür tipi, yapı sahasında yer alan hacimlerde/ünitelerde değişkenlik göstermektedir. Fakat bu farklılıklar kullanım dönüşümü kapsamında bölgesel özgünlükler olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda kömür üretiminde ortaya çıkan taş atıklar, Ruhr

örneklerinde de olduğu gibi bantlar ya da demir yolu ile pasa sahası denilen atık sahalarına bırakılmaktadır. Atık yığınlarından oluşan bu sahalar tesislerin üretim kapasitelerine bağlı olarak büyük ölçekli açık alanlardan oluşmaktadır. Yapı sahalarının konumları itibari ile doğal çevre ile olan yakınlıkları, kömür transfer ağları ve saha içerisinde yer alan açık kömür istifleme alanları, su kaynaklarına yakın olmaları gibi kendine özel peyzaj alanları ile kullanım dönüşümü kapsamında rekreasyon alanları için avantaj sağlamaktadır.

Üzülmez Taşkömürü İşletme Müessesine bağlı atıl yapı stoku (Çizelge- 2, 3 ve 4) kültür varlığı olarak tarihi, sosyal, ekonomik ve özgün değerlere sahip bir mirastır. Buna rağmen Cumhuriyetin ilk kok fabrikası olma özelliğini taşıyan tescilli kok bacası ve çalışma kapsamında ele alınan Çaydamar İşletme Müdürlüğü olmak üzere tescilli ve tescilsiz diğer müdürlük binaları yerleşke ölçeğinde koruma altına alınmamıştır.

Türkiye örneğinde sadece Zonguldak Havzası'nda gelişim göstermiş tarihsel, mimari, sosyal ve kültürel değerlere sahip bu yapılar maden yatakları, demir yolları vb. bileşenleri ile kendi içinde zengin bir döngü oluşturmaktadır. Aynı zamanda konumları ve birbirleri ile ilişkileri bakımından diğer sanayi yapılarından farklılık göstermektedirler. Sahip oldukları öğeleri ile kentin objeleri olabilecek nitelikteki bu heykelsi yapılar, Zonguldak Havzası'nda yer alan son örnekler arasındadır. Bölgede devam eden kömür çıkarma işlemleri söz konusu yapı gruplarının geleceğini tehdit etmektedir. Yapı sahalarının somut ve somut olmayan öğeleri ve endüstriyel peyzaj alanları ile kent yaşamına dahil edilmesi gerekmektedir. İşletme müdürlüklerinin alan ölçeğinde koruma kararı alınarak tescillenmesi yapı sahalarındaki bütünlüğü sürdürmek için önemlidir. Yapı stoku ölçeğinde özgün işlev örgüsünün korunması için çok disiplinli müdahale kararları geliştirilmelidir. Yapılar hacimsel boyutları ve strüktürel özellikleri göz önüne alınarak özgün yapı malzemeleri korunmalıdır. Yapı sahaları, Zonguldak Havzası'nın ihtiyaçlarına cevap veren, aynı zamanda eski işlevine referans olabilecek eğitim, bilim, kültür ve sanat merkezi olarak değerlendirilmelidirler. Ruhr örneklerinde de olduğu gibi Zonguldak'ta da kömür sahası endüstriyel bir kentsel dokuya dönüşürken, işçi sınıfı kurumlar aracılığıyla şekillenerek örgütlenmiştir. Bu kapsamda kurum kimliği öne çıkartılarak toplumsal hafızada yer eden sosyal ve kültürel doku miras olarak sürdürülmelidir. Yapı sahaları etrafında örgütlenen işçi konutları ve sosyal tesisleri de kapsayan bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu bütünün diğer parçalarından biri olan Üzülmez-Liman-Kozlu arasında yer alan tarihi dekovil hattı (Şekil- 9), kullanım dönüşümü kapsamında miras izlerinin önemini vurgulayan bir turizm rotası oluşturulmasında ve yerleşkenin ulaşılabilir olmasında önemli bir potansiyel

taşımaktadır. Kömürün nakliyesi için kullanılan mevcut demir yolu hatlarının iyileştirilmesi ile yapı sahalarının birbiri ile olan bağlantıları desteklenerek mirasın bir bütün olarak ele alınması ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlaması mümkündür.

Merkezde bulunan lavuar alanı ele alındığında ise merkezi konumu itibari ile ulaşım/erişim kolaylığı sağlamaktadır. Liman ile ilişkisi ve merkezde bulunan üniversite ile okullara olan bağlantısı sayesinde çeşitli yaş gruplarında kullanıcılara yönelik sosyal yaşam alanı olarak dönüştürülme potansiyeli bulunmaktadır. Yıkımdan geriye kalan kuleler ve silo altı yapısı endüstri kültürünün heykelsi bir temsili olarak bölgenin prestij alanı/unsuru olarak katma değer oluşturulmalıdır. Çalışma kapsamı dışında kalan diğer müesseselerdeki aktif ya da atıl özgün kömür madeni işleme tesisleri ve öğeleri de kent ölçeğinde ele alınarak koruma ve dönüşüm senaryoları için ön görüşler oluşturulmalıdır. Kendi içinde bir döngü oluşturan bu yapı sahalarının, endüstriyel peyzajı, yeraltı tünelleri, demir yolları, dekovil hatları önemli potansiyelleridir. Faaliyetine devam ederken kullanım sürecinde özgün değeri olmasına rağmen gözden çıkarılan yapı stoklarının kayıpları en aza indirilmelidir.

Almanya'da bir zamanlar kömür üretimin önemli bir gelişim gösterdiği Ruhr Bölgesi'nde endüstri turizmi kapsamında odak noktaları oluşturulmuştur. Girişimcilerin, sendikaların ve devletin desteği ile yaklaşık 50 yıllık bir dönüşüm sürecini kapsamaktadır. Kömür üretiminden kültür üretimine dönüştürülen bölgeye yapılan yatırımlar bilim ve teknoloji alanında ağırlık göstermiş ve bölgenin önemli bir araştırma merkezi haline gelmesine olanak sağlamıştır. Yapı sahası, içerisinde yer alan yeşil alanların niteliklerinin geri kazandırılarak rekreasyon alanlarının oluşturulması ve yeni kamusal alanların eklenmesi ile miras niteliğinin sürdürülmesi desteklenmiştir. Sahip olduğu yapısal zenginlikleri ile farklı ülkelerden insanların dikkatini çeken bu bölge eğitim, kültür ve sanat etkinlikleri ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Ruhr'da yer alan kömür madeni işleme tesisleri, dönemin teknik ve teknolojik yapısını günümüze aktarmasının yanı sıra bölgedeki yaşam tarzına ve sosyolojisine ait kültürü de yansıtmaktadır. Bir bütün olarak ele alındıklarında, geniş yapı sahalarının ve hacimlerinin birbirleri ile bağlantıları sayesinde, buldukları dönemin izlerini yansıtan, kültürel ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı etkileşimli alanlar olarak hizmet etmektedirler. Aynı zamanda endüstriyel kültür kapsamındaki dijital etkileşimli multimedya sunumların ve güncel etkinliklerin yer aldığı tesisler, sadece söz konusu bölgenin sakinleri için değil uluslararası anlamda da bir cazibe merkezi olarak günlük gezilere ve eğitimlere ilham kaynağı olmaktadır.

RUHR BÖLGESİNDEKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÜZÜLMEZ TAŞKÖMÜRÜ İŞLETME MÜESSESİ İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çizelge- 5: Üzülmöz Taşkömürü İşletme Müessesesine Bağlı Kullanım Dışı Kalan Yapı ve Yapı Sahaları Özellikleri (Merve Varol Can, TTK Envanterleri) / *Inactive Buildings and Construction Areas Related to Üzülmöz Hard Coal Operation Establishment*

Üzülmöz Bölgesi						
Yapı Stoğunun Adı	Üzülmöz Taşkömürü İşletme Müessesesi			Merkez Lavuar	Üzülmöz Kok Fabrikası	
	Çaydamar Taşkömürü İşletme Müdürlüğü	Asma-Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü	Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüğü			
Günümüz Kullanımı	Atıl (Bazı Yapılar Kirada)	Atıl (Atölye ve Lavuar Binası)	Milli Emlak Devredilmiş (Demir Maden adında özel bir şirket kiralamıştır)	Atıl	Atıl (Kok Bacası)	
Karo Sahası	28.600 m ²	10.641 m ²	26.770 m ²	23.000 m ²	13.360 m ²	
Yapım Yılı	1945	1935, 1910	1940	1956	1935	
Üretim (Günlük)	1000 Ton	1000 Ton	?	4000 Ton	?	
Dönüşüm Yılı	-	-	-	-	-	
Dünya Mirası Listeleri	-	Tescilli	-	Tescilli	Tescilli	
Yakınında Bulunduğu Şehrin Nüfusu (2016)	126.404	126.404	126.404	126.404	126.404	
Yapı Sahası Konumu	Birlik Mah. Bölüm Sokak Zonguldak/Türkiye	Asma Mah. Ladin Sokak Zonguldak/Türkiye	Dilaver Mah. Yeşildağ Sokak Zonguldak/Türkiye	Merkez-Zonguldak /Türkiye	Başarla Mah. Merkez-Zonguldak /Türkiye	
Yapının Konumu	Şehir Merkezine Olan Mesafesi	4km	5km	9km	Merkez	3,5km
	Endüstriyel Peyzaj	✓	✓	✓	✓	✓
	Ana Yollara Yakınlığı	✓	✓	✓	✓	✓
Yapı Değeri	Tarihi Değeri	✓	✓	✓	✓	✓
	Mimari ve Estetik Değeri	✓	✓	✓	✓	✓
	Sembolik Değeri	✓	✓	✓	✓	✓
Kültürel Kimlik	Tarihi Elemanlar	✓	✓	Bilinmiyor	✓	✓
	Özgün Malzemeler	✓	✓	Bilinmiyor	✓	✓
	Orjinal Yapı Strüktürü	Kısmen var	Kısmen var	Bilinmiyor	Yok	Yok
Yapının Özgün İşlevi	Kömür İşleme Tesisi	Kömür İşleme Tesisi	Kömür Ocağı	Kömür Yıkama Tesisi	Koklaştırma Tesisi	

Zonguldak Havzası'nda yer alan belli bir döneme tanıklık ederek sosyal yaşama konu olmuş kömür üretimine ait son örnekler topluma kazandırılarak yeniden deneyimlenmelidir. Böylece katma değer oluşturacak kültürel miras unsurları ile ulusal ve uluslararası ölçekte dikkat çekmeye başlayacaktır. Bu kapsamda Ruhr

örneğinde öne çıkan yerel halkın aidiyet duygularının canlandırılması, yönetimlerin bilinçlendirilerek gerekli politikaların düzenlenmesi, endüstriyel peyzaj yönetimi ve turizm tasarımı için gerekli alt yapılarının oluşturulması önem arz etmektedir. Ruhr'daki söz konusu dönüşümlerin başarısının temelinde bu oluşum yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Akbulut, E. (2011). *Zonguldak Kömür Havzası'ndaki Seyfi Arkan Yapılarının Koruma Sorunları* (Yayın No. 350401) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=1zw6GvY-Me-q3Hf6HR-3US0HTrq20-G1-kve_XjBDUjX-fieMXQ9UujQb3gcHDVBOy
- Doğan Haber Ajansı. (2017, Mayıs 25). *Koruma altındaki 82 yıllık kok bacası restore edilecek*. https://www.pusulagazetesi.com.tr/arsiv_79663/koruma-altindaki-82-yillik-kok-fabrikasi-bacasi-restore-edilecek/
- Başer, Nuri E. (2011). *I. Sanayi Devriminde Teknolojik Gelişmelerin Rolü* (Yayın No. 298144) [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=zqI_ZOqb18GC2rT9c2JGrVtThXvRmROwAvhlyL-opMn-Sn04Lri8QWpC2Qus6C
- Berger, S. (2018, Aralık 20). Bewundert von der ganzen Welt. *Die Zeit*, Nr. 53/2018.
- Bösch, D. (2007). *Ruhrgebiet: Entdeckungsreise Industriekultur*. Klartext Verlag, 140–3. 51.
- Buschmann, W. (1998). *Zechen und Kokereien im rheinischen Steinkohlenbergbau: Aachener Revier und westliches Ruhrgebiet*. Gebr. Mann Verlag.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, October 27). Industrial Revolution. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution>
- Council of Europe. (1990). *On the Protection and Conservation of the Industrial, Technical and Civil Engineering Heritage in Europe* (Recommendation No. R (90) 20). of the Committee of the Ministers to Member States. <https://rm.coe.int/09000016804e1d18>
- Çörek, İ. (2018). *Aesthetic Paradigm and The Pure/Poetic/Bold Materiality of Industrial Heritage Buildings: The Case of Zonguldak Coal Washery Area* (Publication No. 489601) [Master's Thesis, Middle East Technical University]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=RrI-Krk3A-RkF4YfHofuk0xEhy-hbk5V_QIusfoL4q0XLFeW36bZPrsQBGDq-AV
- Dahlbeck, E. & Gärtner, S. (2019). *Just Transition For Regions And Generations. Experiences from structural change in the Ruhr area* (ISBN 978-3-946211-21-1). WWF Germany. https://regionsbeyondcoal.eu/wp-content/uploads/2019/02/2019_01_15_Just-Transition-for-regions-and-generations.pdf
- Durchholz, U. & Pfeiffer, M. (2008). *Auf dem Weg in die Zukunft: Zollverein nach der Stilllegung*. Stiftung Zollverein (Hrsg.), Welterbe Zollverein. Klartext.
- Ekmen, Fadile G. (2016). Zonguldak'ta Kültürel Mirasın Korunması ve Özel Bir Teşebbüs Örneği: Çanakçılar Arkeoloji ve Etnografya Müzesi. A. Efiloğlu, N. Hatunoğlu, H. Özer, T. Gürdal & H. Sankır (Edit.), *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014* (s. 9-20). Bülent Ecevit Üniversitesi. https://cdn3.beun.edu.tr/w3//dosyalar/ana_sayfa/yayinlar/0516.pdf
- Föhl, A. (1995). *Bauten der Industrie und Technik*. Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, sayı: 47.
- Gülmez, M. (1991). *Türkiye'de Çalışma İlişkileri 1936 öncesi* (2. Baskı). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınlar No:236.
- Hospers, Gert J. & Wetterau B. (2018). *Kleiner Atlas Metropole Ruhr Das Ruhrgebiet im Wandel*. Regionalverband Ruhr.
- International Council On Monuments and Sites/ ICOMOS. (1964). *II. International Congress of Architects and Tehnicians of Historic Monuments* (The Venice Charter). International Charter For The Conservation and Restoration of Monuments and Sites. <https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157-thevenice-charter>
- Kara, M. (2013). Osmanlı devleti'nin son döneminde ereğli kömür havzası (1829- 1920). *International Journal of History*, 5 (1), 223-250. <https://www.historystudies.net/indir.php?yol=dergi&dosya=tar2015129ab23>
- Karabağ, K. (2021). Layers of industrial heritage and the changing urban identity of zonguldak. Download citation of Layers of Industrial Heritage and the Changing Urban Identity of Zonguldak (researchgate.net)

- Karabaic, M. (2013). Organizing industrial heritage in north rhine-westphalia (nrw). *TICCIH Congress 2012: The International Conservation for the Industrial Heritage Series 2*, (p. 285-288). <https://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/Taipei2012SelectedPapersv9.pdf>
- Kivi. (2018). Zonguldak Merkez Lavuar Alanı. Kivi Stratejik Planlama AŞ - Turizm tasarımı
- Kivi. (2020). *Üzülmez Kültür Vadisi Projesi Fizibilite Raporu*. Kivi Stratejik Planlama AŞ. https://issuu.com/arkitera/docs/uzulmez_kulturvadisi_fizibilite_raporu_web
- Kızıgüt, S., Çuhadaroğlu, D., Toroğlu, İ., Samanlı, S., Barış, K. & Pilevneli, C. (2004). Zonguldak Merkez Lavuarında Metalurjik Kömür Hazırlamaya Yönelik İyileştirme Çalışmaları. *Türkiye 14. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı*, (p. 371-399). <https://silo.tips/download/zonguldak-merkez-la-vuarinda-metalurjk-kmr-hazirlamaya-ynelk-yletrme-alimalari>
- ERIH (2019, September 29). *Zollern I/IV Colliery Lwl Industrial Museum*. European Route of Industrial Heritage. <https://www.erih.net/>
- ERIH (2020, February 22). *The Milestones Of European Industrial Heritage: Anchor Points. Selection Criteria And Procedure*. European Route of Industrial Heritage. <https://www.erih.net/>
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri* (Yayın No. 223540)[Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-Z0vbSUGrhM9fXoGkRe6Q5ulFovkPTYuLxBWkRbM5xIypRd9rfiW_zDp8K29KJ4g
- Lorenz, C. (1985, Kasım 15). Denkmalschützer kämpfen für die Erhaltung von Zollverein, *Westdeutsche Allgemeine Zeitung*.
- Önsoy, R. (1984). Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2) (s. 5-12). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/612188>
- Özer, H. & Günaydın, A. (2017). Zonguldak'ta Maden İşçilerinin Kömür Ocaklarında Kullandıkları Bazı Madencilik Terimleri Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (3), (s. 1334-1352). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/351222>
- Özgül, N. (2007). Cumhuriyetin Yeni Anadolu Kenti Zonguldak ve Endüstri Mirası. *Mimarlık Dergisi*, 336. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=286&RecID=1599>.
- Öztürk, A. (2010, Temmuz 26). Zonguldak Merkez Lavuarı Alanı: Kent Kimliğine Sahip Çıkan Zonlaşmaların Başarı Öyküsü. *Mimdaporg*. <http://www.mimdap.org/?p=37682>
- Paradowski, Robert J. (2018). *American Industrial Revolution*. Salem Press Encyclopedia.
- Polatoğlu, Mehmed G. (2019). Atatürk Dönemi'nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadi Devlet Teşekkülü: Etibank. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38 (66), (s. 444-478). <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.503985>
- Raines, Anne B. (2011). Wandel durch (Industrie) Kultur [Change through (industrial) culture]: conservation and renewal in the Ruhrgebiet, *Planning Perspectives*, 26 (2), (p. 183-207). <https://doi.org/10.1080/02665433.2011.550443>
- Sanayi Devrimi. (2019, Eylül 29). *Wikipedia*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar Ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama Dergisi*, 1-2 (52), (s. 53-66). https://www.academia.edu/6646151/End%C3%BCstri_Miras%C4%B1_Kavramlar_Kurumlar_ve_T%C3%BCrkiyedeki_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar_Mehmet_Saner
- Tamzok, N. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları 1861-1948. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (04), (s. 179-204). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002083
- T.C. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı/BAKKA. (2017). *Kömüre Giden Demir Yolu, "Kelebeğin Rüyasına Yolculuk"* (ISBN: 978-605-83349-4-6). <http://bakkakutuphane.org/upload/flip-page/tren%20proje%20kitap%20ikili/HTML/index.html>
- T.C. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı/BAKKA. (2018). *"Kozlu Zonguldak Üzülmez Demiryolu Hattı Fizibilite Raporu ve Konsept Geliştirme"*

- Çalışması*". <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/fizibilite-raporu-1-2-3-3-4-5.pdf>
- T.C. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı/BAKKA. (2021). *TR81 Batı Karadeniz Bölgesi Endüstri Mirası Ögelerinin Araştırılması* (ISBN: 978-605-70403-0-5). https://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/endustrimirasi_rapor_web.pdf
- TMMOB Maden Mühendisleri Odası. (2015). *Enerji ve Kömür Raporu*. https://www.maden.org.tr/resimler/ekler/22ed738b2c7ba36_ek.pdf
- TMMOB Maden Mühendisleri Odası. (2020). *Kömür ve Enerji Raporu*. <https://enerji.mmo.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/MADEN-M.O-K%C3%96M%C3%96R-VR-ENERJ%C4%B0-RAPORU-2020.pdf>
- TICCIH. (2003). *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage. <https://ticcih.org/about/charter/>
- TICCIH. (2011). *Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*. <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>
- Wehling, Hans-W. (2016a). Annäherungen an die Industrielle Kulturlandschaft Ruhrgebiet. Prozesse und Strukturen – Zonen, Achsen und Systeme. *Mitteilungen der Essener Gesellschaft für Geographie und Geologie*, 2 (p. 35-55). http://eggg.de/sites/default/files/MEGGG_2016_Wehling_IndustrielleKulturlandschaft.pdf
- Wehling, Hans-W. (2016b). Das UNESCO-Welterbe und das Ruhrgebiet. *Essener Gesellschaft für Geographie und Geologie (Hg.): Mitteilungen der Essener Gesellschaft für Geographie und Geologie*, 2 (p. 24-34). http://eggg.de/sites/default/files/MEGGG_2016_Wehling_UNESCO_Welterbe.pdf
- Wrede, V. (2010). Nicht nur Kohle – das Geopotenzial des Ruhrgebiets. *Mitteilungen der Essener Gesellschaft für Geographie und Geologie*, 1 (p. 12-33). http://eggg.de/sites/default/files/Wrede_Geopotenzial.pdf
- Yavuz, S. (2005). *Haydarpaşa Garı ve Çevresindeki Yapıların Tarihsel Araştırması, Askeri Karakol ve Muhacir Misafirhanesi Yapılarının Yeniden Değerlendirilmesi*, (Yayın No. 198853) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=XohQ0H2mJnBfxLPsY8dG4xHFhA1EqPvdEmR6HMJmsfEGHLC CqksXYKypLMfgEtom>
- Yurtoğlu, N. (2016). Türkiye’de Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının Yapısal Analizi (1920-1940). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16 (33) (ss. 211-256). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttd/issue/37013/424447>
- Yücel, F. (2015). *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşme Öyküsü*. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, (1. Baskı).
- Yüksel, B. (2017). Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri. *İş ve Hayat*, 3 (6), (ss. 155-178). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isvehayat/issue/34275/378851>
- Zaman, Ekrem M. (2012). *Zonguldak Kömür Havzası: İnsan, Mekân, Zaman*. TMMOB Maden Mühendisleri Odası.
- Zaman, Ekrem, M. (2014). *Konuşan Fabrika Bacası*. Mühendislik Mimarlık Öyküleri 6, (1. Baskı). Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. <http://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/mmoo.pdf>
- Zeche Zollverein. (2022 Şubat 22). Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeche_Zollverein
- Zollern II/IV Colliery. (2019 Eylül 29). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Zollern_II/IV_Colliery
- Zollverein. (2019 August 24). *Von Superlativen der Industriegeschichte bis zum Strukturwandel*. <https://www.zollverein.de/>